MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

ILMA ŠPOKAUSKAITĖ
(VERSLO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
daktaras,
docentas;
Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas 3
1. Sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai 5
1.1. Sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės atribojimas 5
1.2. Sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos 9
1.3. Sutartinės civilinės atsakomybės formos 15
2. Nuostolių atlyginimas kaip pagrindinis kreditoriaus teisių gynimo būdas 21
2.1. Nuostoliai ir jų nustatymo problematika 21
2.2. Visiško nuostolių atlyginimo principo taikymo Lietuvos teisėje ypatumai 24
3. Nuostolių atlyginimo atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose aspektai 28
3.1. Nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimas 28
3.2. Nuostolių atlyginimas kaip preliminariosios sutarties pažeidimo pasekmė 33
3.3. Sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių atlyginimas 38
Pabaiga 45
Literatūra 48
Santrauka 53
Summary 54

Įvadas

Temos aktualumas. Darbo temos pasirinkimą lėmė tai, jog nūdienos praktikoje civiliniai teisiniai santykiai tarp šalių dažniausiai įtvirtinami sutartimis, o esant subjektinės civilinės teisės pažeidimui, asmens pažeistoms teisėms ginti daugeliu atvejų renkamasi civilinės atsakomybės, tame tarpe nuostolių atlyginimo forma, taikymą, taip pat tai, jog neretai klausimas dėl atskiruose sutarties sudarymo ar vykdymo etapuose kreditoriui padarytos žalos atlyginimo sprendžiamas teismuose, tad nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose tema kiekvienam teisės praktikui yra itin aktuali.

Darbo naujumas. Darbe nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutas yra vertinamas pagal jau anksčiau suformuluotas teorines (plačiausiai iš Lietuvos mokslininkų sutartinės civilinės atsakomybės temą savo darbuose nagrinėjo profesorius Valentinas Mikelėnas) bei praktines nuostatas, tačiau šio darbo ypatumas yra tas, jog nuostolių atlyginimo aspektai analizuojami apimant visą klasikinę sandorio strukūrą – pradedant derybų ir baigiant sutarties vykdymo stadija, kas daro darbą nauju.

Darbo tikslas – išanalizuoti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutą ir jo praktinį taikymą nukentėjusios šalies pažeistiems interesams apginti.

Siekiant nurodyto tikslo, iškelti tokie *darbo uždaviniai*:

1) nustatyti sutartinės civilinės atsakomybės ypatumus,
2) atskleisti atlygintinų nuostolių dydžio nustatymo problematiką,
3) išnagrinėti teisės aktų nuostatų dėl nuostolių, patirtų atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose, atlyginimo praktinį taikymą.

Tyrimo objektas yra nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutas.

Tyrimo dalykas – nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose instituto reglamentavimas Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių civiliniuose įstatymuose, tarptautinės privatinės teisės normose, civilinės teisės doktrinoje, taip pat šio instituto taikymas Lietuvos Respublikos teismų praktikoje.

Kadangi bendrojoje teisėje nuostolių atlyginimas sutartiniuose santykiuose suprantamas kitaip nei kontinentinės teisės tradicijos šalyse, kur egzistuoja platus tarptautinis konsensusas taisyklėms, susijusioms su atsakomybe dėl sutarties pažeidimo, į nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose instituto bendrojoje teisėje reglamentavimą darbe žvelgiama fragmentiškai, lyginamuoju aspektu.

Autorius orientuojasi į darbo praktinį pritaikomumą, todėl pagrindinis dėmesys skiriamas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose reglamentavimo Lietuvos Respublikos civiliniuose įstatymuose bei tarptautiniuose teisės aktuose ir principuose (Jungtinių Tautų

konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo - pardavimo sutarčių, Tarptautiniai komercinių sutarčių principai, Europos sutarčių teisės principai) analizei, taip pat Lietuvos teismų formuojamos praktikos sutartinės civilinės atsakomybės srityje analizei.

Tyrimo šaltiniai - Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių civiliniai įstatymai, tarptautinės privatinės teisės normos, civilinės teisės doktrina, Lietuvos teismų praktika.

Tyrimo metodai - istorinis, lyginamosios teisėtyros, analogijos, sisteminės analizės ir apibendrinimo metodai.

Hipotezė. Nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutas yra pakankamai teisiškai reglamentuotas, todėl nukentėjusios šalies pažeisti interesai gali būti apginti remiantis bendrosiomis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normomis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai ir pabaiga, kurioje pateikiamos darbo išvados. Pirmąjame skyriuje aptariami sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai: sprendžiant klausimą apie civilinės atsakomybės rūšį, taikytiną žalos, padarytos ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimui, pateikiami sutartinės civilinės atsakomybės atribojimo nuo deliktinės civilinės atsakomybės kriterijai, taip pat nurodomos sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos ir formos. Antrąjame skyriuje analizuojama atlygintinų nuostolių dydžio nustatymo problematika - nurodomi nuostolių, esant turtinei žalai, ir nuostolių, esant neturtinei žalai, nustatymo ypatumai, aptariamas visiško nuostolių atlyginimo principo Lietuvos teisėje taikymas. Trečiasis skyrius skirtas nuostolių atlyginimo atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose aspektų analizei. Skyriuje, remiantis Lietuvos teismų formuojama praktika sutartinės civilinės atsakomybės srityje, analizuojamas nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, taip pat dėl preliminariosios sutarties pažeidimo atlyginimas, nagrinėjamas sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių, plačiausiai - negautų pajamų, atlyginimas.

Nors nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose instituto efektyvus veikimas priklauso ne tik nuo jo sureguliavimo teisės aktų normose lygio, bet ir nuo teismų bei antstolių darbo (teisminės praktikos nuoseklumo, kas reikalinga sutartinių teisinių santykių dalyvių teisiniam apibrėžtumui išlaikyti, teismo priimtų sprendimų vykdymo trukmės bei išieškojimo efektyvumo ir pan.), šie praktiniu požiūriu svarbūs aspektai, atsižvelgiant į darbo apimties reikalavimus, nėra analizuojami.

1. Sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai

1.1. Sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės atribojimas

Tarp asmenų susiklostę sutartiniai teisiniai santykiai ne visuomet vystosi sklandžiai. Tais atvejais, kai vienos sutarties šalies subjektinė teisė dėl kitai šaliai priskirtinų kaltų veiksmų yra pažeidžiama, kyla tokios pažeistos teisės gynimo būdo pasirinkimo klausimas. Vienas civilinių teisių gynimo būdų, kurį esant sutarties pažeidimui gali pasirinkti nukentėjęs asmuo, - sutartinės civilinės atsakomybės taikymas.

Civilinė atsakomybė (angl. *civil liability*, rus. *гражданско-правовая ответственность*) yra vienas pagrindinių prievolių teisės institutų bei viena iš teisinės atsakomybės rūšių, atsirandanti asmeniui piktnaudžiaujant teise: neįvykdžius įstatymuose ar sutartyse nustatytų pareigų arba atlikus veiksmus, kuriuos draudžia įstatymas ar sutartis, arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau - Civilinis kodeksas arba CK), reglamentuojančio bendruosius civilinės atsakomybės klausimus, 6.245 straipsnio 1 dalis nustato, kad civilinė atsakomybė yra „*turtinė prievolė, kurios viena šalis (kreditorius) turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis (skolininkas) privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)*“[1]. Iš cituotos Civilinio kodekso straipsnio dalies matyti, jog civilinė atsakomybė atsiranda priklausomai nuo asmens, kurio privatus interesas pažeistas, valios („*viena šalis (kreditorius) turi teisę reikalauti*“) ir pasireiškia turtinio pobūdžio poveikio priemonių skolininkui taikymu, kurių tikslas - kompensuoti nukentėjusiam asmeniui padarytą žalą, t.y. atkurti šio asmens turtinę padėtį iki skolininkui padarant civilinės subjektinės teisės pažeidimą buvusios.

Civilinio kodekso VI knygos komentare nurodyta, jog tai, kad civilinės atsakomybės taikymas visuomet sukelia skolininkui neigiamų turtinių padarinių, yra požymis, skiriantis civilinę atsakomybę nuo kitų pažeistos teisės gynimo būdų[2], įvardintų CK 1.138 straipsnyje (įpareigojimo įvykdyti prievolę natūra, teisių pripažinimo, draudimo atlikti tam tikrus veiksmus ir pan.). Šis požymis sutinkamas ir civilinės teisės doktrinoje. V.Mikelėnas, pastebėdamas, jog civilinės atsakomybės taikymas nepašalina galimybės taikyti ir kitus civilinių teisių gynimo būdus ar kitas teisinės atsakomybės rūšis, nurodo: „*civilinės atsakomybės suvokimas kaip*

[1] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

[2] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 334.

turtinės prievolės, turinčios specifinį turinį ir atsiradusios iš neteisėto veikimo ar neveikimo, įgalina išplėsti jos taikymo sritį ir nepainioti jos su kitais pažeistų teisių gynimo būdais“[3].

Išsamiausiai civilinės atsakomybės esmę atskleidžia V.Pakalniškio pateikiamas civilinės atsakomybės kaip sankcijos už įstatymu saugomos civilinės subjektinės teisės ar intereso pažeidimą, kuri pažeidėjui sukelia nenaudingas teisines pasekmes - papildomą prievolę nukentėjusio asmens naudai, kurios įvykdymas pasireiškia tam tikru pažeidėjo turto sumažinimu, apibūdinimas[4].

Kad konkrečiu atveju tinkamai pritaikyti civilinės atsakomybės normas, reikalinga identifikuoti, kokios rūšies pirminis teisinis santykis buvo pažeistas. Visuotinai pripažįstamas dviejų civilinės atsakomybės rūšių - sutartinės civilinės atsakomybės (angl. *contractual civil liability*, rus. *договорная ответственность*) ir deliktinės civilinės atsakomybės (angl. *tortiuos civil liability*, rus. *внедоговорная ответственность*) egzistavimas, kildinamas iš romėnų teisės, skyrusios du prievolių atsiradimo pagrindus: sutartį (lot. *contractus*) ir teisės pažeidimą (lot. *delicta*)[5]. Ir nors Civiliniame kodekse yra minimos prievolės, kurios aiškiai kilusios ne iš sutarčių ir ne iš deliktų - jos Justiniano kodifikacijoje buvo vadinamos tarytum (lot. *quasi*) prievolėmis[6], pavyzdžiui, šalių pareiga pradėti derybas dėl sutarties sudarymo ir derėtis sąžiningai (CK 6.163 straipsnis), CK 6.245 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas civilinės atsakomybės rūšių dualizmas rodo, kad sprendžiant klausimą apie civilinės atsakomybės rūšį, taikytiną nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimui, turi būti taikomos vienos iš atsakomybės rūšių – sutartinės arba deliktinės atsakomybės – normos.

Kokiais kriterijais remiantis tai galėtų būti padaryta?

Iš CK 6.245 straipsnio 3 ir 4 dalyse pateiktų sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės apibrėžimų matyti, jog pagrindinis kriterijus šių atsakomybės rūšių atribojimui - sutartinių santykių tarp šalies (kreditoriaus) ir šalies (skolininko) buvimas ar nebuvimas. CK 6.245 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda „*dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis*“. CK 6.245 straipsnio 4 dalis nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda „*žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais*“ pagrindu. Tačiau, atsižvelgiant į CK 6.245 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą išimtį, jog deliktiniai santykiai dėl žalos gali būti ir tarp asmenų, esančių sutartiniuose santykiuose, jeigu tai numato įstatymas (pavyzdžiui, CK 6.292 – 6.300 straipsniai numato deliktinės atsakomybės, esant sutartiniams santykiams, taikymą už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų ir

---

[3] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 43.

[4] Pakalniškis V. Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas: paskaitos medžiaga // http://www.ltu.lt/~vypaka/dokumentai/paskaita_%2015_Civiliniu_teisiu_igyvendinimas.ppt; prisijungimo laikas: 2006-08-14.

[5] Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 211.

[6] Ten pat. P. 212.

paslaugų[7]), akivaizdu, jog turtinės prievolės atsiradimo pagrindas nėra vienintelis ir pakankamas sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės atribojimo kriterijus.

Esminiai sutartinės ir deliktinės atsakomybės skirtumai atsiskleidžia šių civilinės atsakomybės rūšių atsiradimo sąlygų reglamentavime. Deliktinei atsakomybei atsirasti visada yra būtina žala, o reikalaujamas asmens atidumo ir rūpestingumo laipsnis, kad žalos nebūtų padaroma, yra didesnis nei sutartinėje atsakomybėje, nes CK 6.263 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas generalinio delikto principas (taikomas ir kitose kontinentinės teisės tradicijos šalyse, tame tarpe, Rusijoje, Prancūzijoje, tuo tarpu tarpu bendrosios teisės tradicijos šalyse generalinio delikto kategorija nėra naudojama[8]) leidžia neteisėtus veiksmus sutapatinti su kalte, be to, deliktinėje civilinėje atsakomybėje galima atsakomybė be kaltės (pavyzdžiui, didesnio pavojaus šaltinio valdytojo, statinių savininko (valdytojo), gyvūnų savininko ar kito asmens, kurio prižiūrimas buvo gyvūnas, atsakomybė). Tuo tarpu sutartinė civilinė atsakomybė netesybų forma atsiranda ir kai asmuo nuostolių dėl skolininko neteisėtų veiksmų nepatiria, be to, skolininko atsakomybė, nepriklausomai nuo jos formos, gali būti sumažinta arba skolininkas gali būti visiškai nuo atsakomybės atleistas, jeigu egzistuos įstatymuose ar sutartyje numatytos aplinkybės.

Kiti šių civilinės atsakomybės rūšių reglamentavimo skirtumai, kuriuos mini Lietuvos civilinės teisės doktrina[9]: sutartinėje atsakomybėje yra platesnis pagrindų, kurie gali sąlygoti civilinės subjektinės teisės pažeidimą, ratas, kadangi šalys pačios nustato galimo elgesio ribas, kai deliktinėje atsakomybėje tokias ribas nustato teisės aktai (kita vertus, CK 6.252 straipsnis nustato, jog sutartinę civilinę atsakomybę šalys sutartimi iš anksto gali apriboti, kiek tai nedraudžia įstatymas); sutartinė atsakomybė gali pasireikšti nuostolių arba netesybų forma, o deliktinė atsakomybė – tik nuostolių atlyginimo forma; ieškiniams dėl netesybų išieškojimo yra taikomas sutrumpintas šešių mėnesių ieškinio senaties terminas, kai bendras terminas reikalavimams dėl patirtos žalos atlyginimo pareikšti yra treji metai; ir kita.

Grįžtant prie klausimo apie civilinės atsakomybės rūšį, taikytiną nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimui, paminėtina, kad teisinėje literatūroje jis analizuojamas pagal nesąžiningų, kaltų veiksmų ikisutartiniuose santykiuose (lot. *culpa in contrahendo*) doktrinos, kurią 1861 metais paskelbtame straipsnyje suformulavo vokiečių mokslininkas R.Jhering, pripažinimą ir taikymo apimtį.

---

[7] Tai, kad tarp asmenų, esančių sutartiniuose santykiuose, gali būti deliktiniai santykiai dėl žalos, numato ir Rusijos Federacijos civilinis kodeksas, kurio 800 ir 1084 straipsniuose įtvirtintos normos dėl deliktinės civilinės atsakomybės taikymo už žalą asmens gyvybei ar sveikatai, padarytą sutartinių įsipareigojimų vykdymo metu (Гражданский кодекс Российской Федерации. Министерство юстиции РФ. Собрание кодексов РФ, Т 1. М.: Норма, 2001).

[8] Гражданское право, том 2, полутом 2 / отв. ред. Суханов Е.А. Москва: БЕК, 2000. С. 366-367.

[9] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 335; Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 51-52.

C*ulpa in contrahendo* doktrinos esmė, kurią tikslinga trumpai atskleisti prieš nagrinėjant šios doktrinos taikymo atskirose valstybėse aspektus, tokia.

R.Jhering, ikisutartinės atsakomybės apibrėžimą grįsdamas bendrųjų derybų vedimo principų pažeidimais, ikisutartinės atsakomybės pagrindus skirstė į šias rūšis: 1) viena iš šalių tampa nebepajėgi sudaryti sutartį, 2) sutartį neįmanoma įvykdyti, 3) yra šalių(-ies) valios trūkumas sudarant sutartį. Tačiau laikui bėgant, kai komercinė apyvarta vis labiau aktyvėjo ir sudėtingėjo, mokslininko pasiūlyta ikisutartinės atsakomybės samprata buvo išplėsta bei pradėta taikyti ir kitais ikisutartinio proceso klausimais, pavyzdžiui, kai vienos šalies kalti veiksmai buvo sutarties nesudarymo priežastis. Pirmas toks precedentas buvo *Linoleumrollen* byla (1911), kur Vokietijos Aukščiausiasis Teismas pritaikė sutartinės civilinės atsakomybės taisykles ir priteisė iš pardavėjo atlyginti žalą pirkėjui, sužalotam parduotuvėje nukritus linoleumo rulonui. Mūsų dienomis *culpa in contrahendo* doktrina grindžiama teze, jog derybų pradžioje tarp šalių atsiranda tam tikras ryšys – pasitikėjimo santykiai, reikalaujantys iš šalių abipusio sąžiningumo, o doktrinos pagrindą sudaro teiginys, kad šalių pareiga elgtis sąžiningai egzistuoja nuo pat ikisutartinių santykių pradžios, tad bet koks kaltas šalies veiksmas esant ikisutartiniams santykiams laikomas pagrindu taikyti sutartinę civilinę atsakomybę[10].

Bendrosios teisės tradicijos šalyse (Anglijoje, Junginėse Amerikos Valstijose) *culpa in contrahendo* doktrina nėra pripažįstama, todėl iki pat sutarties sudarymo momento bet kuri šalis gali laisvai nutraukti derybas ir dėl šios priežasties kitai šaliai padaryta žala pagal sutartinės civilinės atsakomybės taisykles nėra atlyginama. Šiuo klausimu literatūroje cituojama *Walford v. Miles* (1992) byla, kur teismo buvo pasisakyta, jog šalių pareiga derybų metu elgtis sąžiningai yra neįgyvendinama praktikoje, nes besideranti šalis turi turėti galimybę savo derybinę poziciją sustiprinti grąsinimu pasitraukti iš derybų, taip pat, jei pageidaus, tą grąsinimą realizuoti[11]. Tuo tarpu kontinentinei teisei *culpa in contrahendo* doktrina yra būdinga, tačiau atskirose Europos valstybėse ji taikoma nevienoda apimtimi. Pavyzdžiui, Olandijoje, Švedijoje, Šveicarijoje ir Vokietijoje ikisutartinė civilinė atsakomybė grindžiama išimtinai sutartinės civilinės atsakomybės principais, o Prancūzijoje sutartinė atsakomybė gali būti taikoma tik kai derybose pasiekiamas tam tikras susitarimas, kuris šalių įforminamas ketinimų protokolu ar kitokiu ikisutartiniu dokumentu, t.y. šios valstybės teisėje numatyta, jog ikisutartinė atsakomybė gali būti ir deliktinė, ir sutartinė[12]. Rusijoje ikisutartinė atsakomybė priskiriama deliktinei civilinei atsakomybei. Kaip to įrodymą М.И. Брагинский, В.В. Витрянский mini Rusijos Federacijos

[10] Markesinis B.S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract: A Comparative Treatise. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. P. 92-93, 95.

[11] Youngs R. English, French and German comparative law. London/Sydney: Cavendish Publishing Ltd, 1998. P. 348.

[12] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 123–161.

civilinio kodekso 10 straipsnio nuostatą, kad nėra teisėti asmenų veiksmai, kuriais siekiama padaryti žalą kitam asmeniui, taip pat piktnaudžiavimas teise kitomis formomis[13].

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau - Aukščiausiasis Teismas) civilinės atsakomybės rūšies, taikytinos nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose atlyginimui, klausimu yra pasisakęs taip: „*jei pažeidžiama pareiga elgtis sąžiningai ar pareiga nepiktnaudžiauti savo teise ir nedaryti savo veiksmais žalos kitam asmeniui, yra taikytina deliktinė atsakomybė, nes tai bendro pobūdžio pareigos, kurios yra taikytinos ir sutartiniams, ir nesutartiniams santykiams*“[14]. Įdomu tai, kad kaip kriterijus šioje byloje panaudotas V.Mikelėno knygoje „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai” suformuluotas bendro pobūdžio teisės normos, taikomos visiems teisiniams santykiams, pažeidimo požymis (Vilnius, 1995, P. 49-50).

Kita vertus, vienareikšmiškai teigti, kad pagal Lietuvos teisę tarp šalių esant ikisutartiniams santykiams taikoma deliktinė civilinė atsakomybė, negalima, nes „*jeigu ikisutartinių santykių metu šalys įsipareigoja atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neatlikti viena kitos atžvilgiu, tai žala, padaryta pažeidus šiuo įsipareigojimus, turėtų būti atlyginta pagal sutartinės atsakomybės taisykles*”[15]. Taigi, konkretiems ikisutartiniams santykiams taikytiną civilinės atsakomybės rūšį galima nustatyti iš ginčo šalių pateiktų duomenų apie derybų eigą nustačius pareigų, kurias jos prisiėmė, pobūdį.

1.2. Sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos

Apie civilinę atsakomybę kaip egzistuojančią prievolę, kurios pasekoje skolininkui (nepriklausomai nuo to, ar tai fizinis, ar juridinis asmuo, veikiantis per valdymo organus ar darbuotojus) galėtų būti pritaikytos turtinio pobūdžio poveikio priemonės, galima kalbėti tik nustačius sąlygų, su kuriomis įstatymas sieja civilinės atsakomybės atsiradimą, egzistavimą, t.y.:

- neteisėtus veiksmus (nors CK 6.246 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad įstatymų nustatytais atvejais turi būti atlyginama ir teisėtais veiksmais padaryta žala, V.Mikelėnas nurodo, kad teisėta veika padarytos žalos atlyginimas yra vienas iš jos kompensavimo būdų, bet ne civilinė atsakomybė[16]),
- priežastinį ryšį,

---

[13] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 191.

[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž.Semenejeva v. 553-ioji Gyvenamųjų namų statybos bendrija, UAB „Biveka”*; Nr. 3K-7-1156/2002, kategorija 31.4; 36.4; 47.3; 94.1; 94.2.

[15] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 49-50.

[16] Ten pat. P. 38.

- kaltę,
- žalą / nuostolius (CK 6.246 – 6.249 straipsniai).

Civilinės atsakomybės sąlygų sudėtis, priklausomai nuo civilinės atsakomybės rūšies, taip pat sutartyje pasirinktos atsakomybės formos, skiriasi: sutartinei civilinei atsakomybei, kaip ir deliktinei civilinei atsakomybei, nuostolių atlyginimo forma atsirasti turi egzistuoti aukščiau minėtų juridinių faktų visuma, tuo tarpu sutartinei civilinei atsakomybei netesybų mokėjimo forma atsirasti pakanka dviejų civilinės atsakomybės sąlygų - neteisėtos veikos ir kaltės. Tai paaiškinama tuo, kad netesybas (baudą, delspinigius) įstatymas laiko iš anksto nustatytais būsimais kreditoriaus nuostoliais, nereikalingais įrodinėti[17], todėl nėra tikslingas ir priežastinio ryšio tarp priešingų teisei veiksmų bei žalos nustatinėjimas. Kita vertus, teismas gali (bet neprivalo) atsižvelgti ir į priežastinio ryšio aplinkybes, jei skolininkas pateikia abejonių dėl pernelyg didelių, palyginti su nuostoliais, netesybų, ir tokias abejones pagrindžia atitinkamais įrodymais[18].

Paminėtina, kad šalių tarpusavio prievolių užtikrinimas, sutartyje įtvirtinant susitarimą dėl netesybų, praktikoje yra labai plačiai paplitęs. Autoriaus nuomone, tai lemia ne tik faktas, jog kai už sutarties pažeidimą šalių yra numatyta netesybų mokėjimo pareiga, sąlygos civilinės atsakomybės prievolei kilti yra paprastesnės, bet ir tai, kad sutartinės prievolės neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas kreditoriui gali sukelti ir nematerialinio pobūdžio neigiamas pasekmes (pavyzdžiui, jo reputacijos prieš trečiąsias šalis pablogėjimą), o tokiais atvejais nukentėjusiojo patirtą žalą išreikšti pinigais pernelyg sudėtinga ar išvis neįmanoma. Be to, netesybos atlieka ir drausminamąją funkciją – asmuo, žinantis, jog esant tam tikriems jo įsipareigojimų vykdymo trūkumams kita šalis gali nedelsdama pareikalauti konkretaus dydžio baudos ar imti skaičiuoti delspinigius, yra labiau motyvuotas savo sutartines prievoles vykdyti tinkamai.

Sutartinė civilinė atsakomybė atsiranda už neteisėtus veiksmus: sutartinės prievolės neįvykdymą ar jos netinkamą įvykdymą, įskaitant sutarties įvykdymo termino praleidimą, taip pat bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą, kitokį piknaudžiavimą teise (CK 6.246, 6.256 ir 6.260 straipsniai). Civilinės teisės doktrinoje nurodoma, kad veiksmų neteisėtumą reikėtų vertinti kaip sutarties sąlygos pažeidimą apskritai, nes nagrinėjant ginčą teisme kreditoriui nėra svarbu, kokius teisei priešingus veiksmus skolininkas atliko - svarbu, kad sutartis pažeista[19]. Panašiai neteisėta veika kaip civilinės atsakomybės atsiradimo sąlyga traktuojama ir tarptautinės privatinės teisės normose. Pavyzdžiui, 1980 m. Jungtinių Tautų

[17] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 114.

[18] Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 187.

[19] Ten pat. P. 183–184.

konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo - pardavimo sutarčių (toliau - Konvencija) 45 ir 61 straipsniai numato, kad bet kurios iš sutartyje ar Konvencijoje numatytos pareigos neįvykdymas suteikia teisę kitai šaliai ginti savo teises, reikalaujant žalos atlyginimo ar kitais būdais[20].

Kadangi sutartinėje civilinėje atsakomybėje asmens veiksmai yra laikomi teisėtais, kol neįrodyta kitaip (deliktinėje civilinėje atsakomybėje žalos faktas kartu reiškia žalą padariusio asmens veiksmų neteisėtumo ir jo kaltės prezumpciją[21]), tai, kad skolininko veika buvo neteisėta turi įrodyti ieškovas. V.Mikelėnas nurodo, kad veiksmų teisėtumas ar neteisėtumas turi būti nustatomas analizuojant jų santykį ne su pasekmėmis, o su teise[22]. Taigi, asmens veika turi būti vertinama pagal sutarties turinį, analizuojant, ar nėra prieštaravimo tarp asmens prisiimtų sutartinių prievolių ir faktiškai atliktų veiksmų ar neveikimo.

Kita vertus, Aukščiausiojo Teismo praktikoje suformuluotos sutarčių aiškinimo taisyklės reikalauja ne vien formaliai vertinti sutarties tekstą, o atsižvelgti ir į tikruosius sutarties šalių ketinimus, kitas reikšmingas aplinkybes: „*esant ginčui dėl sutarties turinio bei sąlygų, sutartis aiškinama nustatant tikruosius sutarties dalyvių ketinimus, o ne vien remiantis pažodiniu sutarties teksto aiškinimu. Be to, sutarties sąlygos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes. Aiškinant sutartį taip pat turi būti atsižvelgiama į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir kitas reikšmingas aplinkybes*“[23].

Įrodžius skolininko veiksmų neteisėtumą, reikalinga nustatyti kitą civilinės atsakomybės sąlygą, būtiną sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti, - priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos. Kadangi civilinės teisės doktrinoje yra eilė priežastinio ryšio teorijų (tiesioginio priežastinio ryšio teorija, pagal kurią asmuo yra atsakingas tik už tą žalą, kuri yra tiesioginis jo veiksmų padarinys; adekvataus priežastinio ryšio teorija, kuri teigia, kad priežastinis ryšys egzistuoja tada, kai asmens neteisėti veiksmai padidina žalos atsiradimo galimybę; pakankamos priežasties teorija, pagal kurią priežastinis ryšys egzistuoja tarp pasekmės ir tos jos priežasties, kuri stipriausiai veikė; ir kt.), V.Mikelėnas nurodo, jog civilinės atsakomybės pagal konkrečios valstybės teisę ribas apsprendžia priežastinio ryšio teorija, kuria vadovaujasi tos valstybės teismai[24].

---

[20] Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo - pardavimo sutarčių // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 102-2283.

[21] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 366.

[22] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 102.

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Turto bankas“ v. UAB „Vaidluvė“*; Nr. 3K-3-406/2000, kategorija 14.

[24] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 197, 201-207.

Civilinio kodekso VI knygos komentare teigiama, kad CK 6.247 straipsnyje pateiktas priežastinio ryšio apibūdinimas („*atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu*") įgalina daryti išvadą, kad Civilinis kodeksas įtvirtina lankstaus priežastinio ryšio doktriną, kuri leidžia teismui konkrečioje byloje atsižvelgti į nukentėjusiojo elgesį, žalą padariusio asmens kaltės laipsnį, šalių turtinę padėtį ir pan.[25]. Šią poziciją palaiko ir vadovėlio „Civilinė teisė. Prievolių teisė" autoriai, nurodydami, kad teismų praktikoje tiesiogiai nesivadovaujama nė viena priežastinio ryšio teorija: pagal atsakomybės prigimtį ir bylos aplinkybes nustatomas konkretus priežastinis ryšys, būtinas civilinei atsakomybei, atsižvelgiant į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo reikalavimus (Vilnius, 2004, P. 187).

Remiantis *B. Leskauskas v. Vilniaus miesto 5-asis notarų biuras* byla galima teigti, kad pagal Lietuvos teisę priežastinis ryšys, kuris Aukščiausiojo Teismo įvardinamas kaip „*neteisėto veikimo ir asmeniui atsiradusios turtinės ar neturtinės žalos bei nuostolių sąsaja, kuri rodo, kad žala yra neteisėto veikimo padarinys*"[26], turi būti nustatytas tokio pobūdžio, kad neteisėti veiksmai galėtų būti traktuojami kaip žalos padarymo tiesioginė ar esminga netiesioginė priežastis. Taigi, nustatinėjant priežastinio ryšio egzistavimo faktą būtina įrodyti, kad:

1) skolininkas turėjo sutartinę pareigą ir neteisėta veika ją pažeidė,
2) dėl šio pažeidimo kilo žala arba skolininko veiksmai ar neveikimas padėjo žalai atsirasti ar padidėti (priežastiniam ryšiui konstatuoti užtenka įrodyti, kad skolininko elgesys yra pakankama nuostolių atsiradimo priežastis, nors ir ne vienintelė),
3) nėra kitų pašalinių įvykių, kurie nutrauktų priežastinio ryšio tarp skolininko neteisėtos veikos ir kreditoriaus patirtos žalos grandinę (pavyzdžiui, kalti paties kreditoriaus veiksmai, trečiųjų asmenų neteisėtas veikimas ir kt.).

Bendras bet kokios teisinės atsakomybės rūšies taikymo principas yra kaltė, kurios reikšmė bendrosios ir kontinentinės teisės sistemose skiriasi. V.Mikelėnas nurodo, kad bendrojoje teisėje bet koks sutarties pažeidimas suteikia teisę pareikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo ir nei doktrina, nei teismų praktika sutarties pažeidimo nesieja su ją pažeidusios šalies kalte, tuo tarpu kontinentinėje teisėje, esant sutartinei atsakomybei, neteisėtais veiksmais yra laikomas kaltas sutarties bei įstatymo numatytų pareigų neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas[27].

---

[25] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 338.

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *B. Leskauskas v. Vilniaus miesto 5-asis notarų biuras*; Nr. 3K-3-614/2002, kategorija 39.2.2.

[27] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 120-123.

Priešingai nei 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse[28], įtvirtinusiame subjektyvų kaltės aiškinimą - asmuo galėjo būti pripažintas kaltu tiktai tada, jeigu jis numatė ar turėjo numatyti savo priešingo teisei elgesio pasekmes ir, galėdamas jų išvengti, sąmoningai to nepadarė, šiuo metu Civiliniame kodekse yra įtvirtinta objektyviosios kaltės doktrina, todėl sutartinei civilinei atsakomybei taikyti neturi reikšmės skolininko kaltės formos (tyčia, neatsargumas), taip pat nėra civilinę atsakomybę sunkinančių ar lengvinančių aplinkybių. Kaltė suvokiama kaip asmens elgesio objektyvus neatitikimas reikiamam apdairumui ir rūpestingumui, kuris buvo būtinas konkrečiose aplinkybėse, kad asmuo nepadarytų žalos[29].

Pagal Lietuvos teisę, jei kreditorius įrodo, kad asmuo (atsakovas) atliko neteisėtą veiką, kuri su kreditoriaus patirta žala yra susijusi teisiškai reikšmingu priežastiniu ryšiu, atsakovas yra laikomas skolininku, kurio kaltė preziumuojama (CK 6.248 straipsnio 1 dalis). Kita vertus, kaip ir daugelis kitų privatinėje teisėje įtvirtintų prezumpcijų, kaltės prezumpcija gali būti nuginčyta, jei skolininkas įrodys egzistuojant civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindus. A.Norkūnas šiuo klausimu teigia, jog skolininkas turi galimybę įrodinėti, kad jis faktiškai buvo sąžiningas ir negali būti laikomas atsakingu, nes jo elgesys, nors ir neužtikrino žalos nepadarymo, buvo toks kryptingas, kad siekė išvengti žalos, buvo toks intensyvus (jeigu tai veikimas), kiek tai normaliai reikalaujama ar priimtina toje situacijoje, arba buvo tiek pasyvus (neveikimas), kiek nuo skolininko ir jo kontroliuojamų asmenų protingai vertinant priklausė, o žala atsiradusi nuo kitų aplinkybių, kurių įtaka buvusi didesnė[30]. Tačiau jei skolininkas Civilinio kodekso prasme yra verslininkas (pavyzdžiui, sutartį sudaro uždarosios akcinės bendrovės ar fiziniai asmenys, kurie verčiasi ūkine komercine veikla, t.y. veikia savo rizika), kurio atsakomybė už sutartinės prievolės pažeidimą yra be kaltės (CK 6.256 straipsnio 4 dalis), ir atskiruose įstatymuose ar sutartyje nėra numatyta, kad tomis sąlygomis verslininko atsakomybė atsiranda esant kaltei, jis nuo pareikšto ieškinio galėtų gintis tik egzistavusiomis nenugalimos jėgos (lot. *force majaure*) aplinkybėmis. Pagal CK 6.212 straipsnį, *force majeure* - tai aplinkybės, kurios atsirado ar paaiškėjo sudarius sutartį, kurių sutarties šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kurių atsiradimui ar jų pasekmių atsiradimui sutarties šalis negalėjo užkirsti kelio.

Koks veikimas tam tikroje situacijoje laikytinas tinkamu ir būtinu kiekvienu konkrečiu atveju nustato teismas, nurodydamas kaip toje situacijoje pasielgtų atitinkamo teisinio statuso ir profesionalumo apdairus, rūpestingas, atidus asmuo (lot. *bonus pater familias*). Todėl,

---

[28] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Žeimena" v. Irin Rynkevičienė*; Nr. 3K-3-730/2002, kategorija 39.2.4.

[30] A. Norkūnas. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002, Nr. 28(20). P. 113.

konstatavęs konkrečios sutartinės prievolės pažeidimą, teismas vertina asmens elgesį ir „*jei asmuo nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis, buvo būtina, atsižvelgiant į prievolės esmę ir kitas aplinkybes, tai jis laikomas kaltu*" (CK 6.248 straipsnio 3 dalis).

Kita būtina atsakomybės, kai ji pasireiškia nuostolių atlyginimu (deliktinės civilinės atsakomybės bei sutartinės civilinės atsakomybės nuostolių atlyginimo forma), sąlyga yra žala. Iš CK 6.249 ir 6.250 straipsnių matyti, kad žala gali būti turtinės prigimties - turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos, taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų, taip pat neturtinės prigimties - fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kitų teisės ginamų bei saugomų asmeninių vertybių ir interesų pažeidimas.

Civilinio kodekso nuostatų analizė leidžia teigti, kad neturtinės žalos atlyginimas yra būdingesnis deliktinei civilinei atsakomybei. Tačiau ir esant sutartinei civilinei atsakomybei, jeigu sutartis buvo sudaryta asmeninių, o ne ekonominių poreikių tenkinimui ir jos pažeidimas sukelia dvasinių išgyvenimų, neturtinė žala turėtų būti atlyginta[31], jei tai numatyta įstatymų (CK 6.250 straipsnio 2 dalis). Pavyzdžiui, Civilinis kodeksas numato kelionės organizatoriaus prievolę atlyginti turistui neturtinę žalą, kai turistas lieka nepatenkintas kelione ir jo pagrįsti lūkesčiai neišsipildo dėl netinkamo turizmo paslaugų teikimo sutarties vykdymo (įdomu tai, kad panašus neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra įtvirtintas Anglijos teismų praktikoje: *Jarvis v. Swans Tours* (1973) bei *Jackson v. Horizon Holidays* (1975) bylose turistui iš kelionės organizatoriaus buvo priteista piniginė kompensacija už psichologinį stresą ir dvasinius išgyvenimus, patirtus dėl netinkamo poilsinės kelionės organizavimo, t.y. realios kelionės eigos ir jos metu gautų paslaugų ir pramogų kokybės neatitikimo reklaminėse brošiūrose pateiktiems aprašymams[32]), taip pat draudiko prievolę atlyginti draudėjui, apdraustam asmeniui ar naudos gavėjui padarytą neturtinę žalą, kai draudikas atskleidžia informaciją, gautą jam vykdant draudimo veiklą, kuri draudimo sutartyje nustatyta kaip konfidenciali, ir įstatymas nenumato išimties, įgalinančios draudiką tokią informaciją atskleisti (CK 6.754 straipsnio 4 dalis, CK 6.995 straipsnis).

Tai, kad sutartinės civilinės atsakomybės atveju nukentėjusiajai šaliai gali būti atlyginta neturtinė žala įtvirtina ir Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto parengtų

[31] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 150.

[32] Youngs R. English, French and German comparative law. London/Sydney: Cavendish Publishing Ltd, 1998. P. 438; Ансон В. / ред. Садикова О. Н. Договорное право. Москва: Юридическая литература, 1984. С. 344-345.

Tarptautinių komercinių sutarčių principų[33] (toliau - UNIDROIT principai) 7.4.2 straipsnis, taip pat Europos sutarčių teisės komisijos paruoštų Europos sutarčių teisės principų[34] (toliau - PECL principai) 9.501 straipsnis. Tuo tarpu М.И. Брагинский ir В.В Витрянский nurodo, jog pagal Rusijos teisę, esant sutartinei civilinei atsakomybei, atsakomybė už padarytą neturtinę žalą neatsiranda[35].

Iš CK 6.250 straipsnio 2 dalies matyti, kad kai neturtinės žalos atlyginimas numatytas įstatyme, jos faktas preziumuojamas, todėl ieškovas turi pateikti tik reikalaujamos piniginės kompensacijos dydžio pagrindimą. Tuo tarpu esant turtinei žalai, pareiga įrodyti tokios žalos faktą, jos dydį, įvertintą pinigais - nuostolius, bei atsiradimo būdą Civiliniame kodekse yra priskirta kreditoriui. Šie žalos nustatymo aspektai plačiau analizuojami antrame šio darbo skyriuje.

1.3. Sutartinės civilinės atsakomybės formos

Nors Civilinis kodeksas nustato eilę priemonių, kuriomis kreditorius gali apginti savo interesus sutarties pažeidimo atveju (tame tarpe, kreditoriaus teisę pareikalauti skolininko prievolių įvykdymo užtikrinimo, prievolės įvykdymo natūra, teisę sustabdyti sutarties vykdymą, atsisakyti sutarties, galimybę pasinaudoti specialiais kreditoriaus gynimo būdais - *Actio Pauliana*, netiesioginiu ieškiniu ir sulaikymo teise), turtinio pobūdžio sutartinės civilinės atsakomybės formos yra dvi (CK 6.256 straipsnio 2 dalis):

- nuostolių atlyginimas,
- netesybų (baudos, delspinigių) sumokėjimas.

Nuostolių (angl. *damages*, rus. *убытки*) atlyginimas yra bendra prievolės neįvykdymo pasekmė, išieškoma kaip kompensacija už žalą, neatsižvelgiant į tai, ar ji padaryta deliktu ar sutarties pažeidimu. Tuo tarpu netesybos (angl. *forfeit*, rus. *неустойка*) kaip civilinės atsakomybės forma yra būdingos tik sutartinei civilinei atsakomybei.

Paminėtina, kad sutartinę civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma bendruoju atveju galima taikyti kartu su visais kitais subjektinių civilinių teisių gynimo būdais: priešpriešinės sutartinės prievolės sustabdymu, papildomo termino sutartinei prievolei įvykdyti nustatymu, palūkanų mokėjimu (praleidus piniginės prievolės įvykdymo terminą), reikalavimu vykdyti sutartinę prievolę natūra, sutarties nutraukimu. Tuo tarpu sutartinė civilinė atsakomybė

---

[33] UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 // http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-23.

[34] Principles of European Contract Law // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm; prisijungimo laikas: 2006-09-23.

[35] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 504.

netesybų mokėjimo forma kreditoriaus gali būti taikoma kartu tik su sutarties nutraukimu, o kai sutarties neįvykdymas pasireiškia termino praleidimu, - kartu su reikalavimu įvykdyti sutartinę prievolę natūra.

Civilinės teisės doktrinoje turtinio pobūdžio civilinės atsakomybės formų sutinkama ir daugiau. М.И. Брагинский ir В.В Витрянский kaip savarankišką sutartinės civilinės atsakomybės formą išskiria metines palūkanas už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, kurios pakeičia netesybas[36]. Vadovėlio „Civilinė teisė. Prievolių teisė“ autoriai nurodo, kad ankstesnio laikmečio teisinėje literatūroje sutartinė atsakomybė buvo skirstoma į nuostolių atlyginimą, netesybas, konfiskacinio pobūdžio priemones (neatlygintinis neūkiškai laikomo turto paėmimas ir kt.), kitas netipiškos atsakomybės rūšis (įpareigojimas šalies, be pagrindo naudojusios svetimus pinigus, sumokėti kitai šaliai palūkanas už naudojimosi laiką kt.)[37].

Kadangi konfiskacija pagal galiojančius Lietuvos Respublikos teisės aktus yra nukreipta į konkretų asmenį ne kaip civilinės atsakomybės forma, bet kaip sankcija už padarytą teisės pažeidimą, t.y. kaip teisinė priemonė nusikaltimui padaryti panaudoto turto atžvilgiu[38], iš aukščiau įvardintų tikslinga plačiau aptarti metines palūkanas už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, kurias išskiria tiek Rusijos, tiek Lietuvos civilinės teisės doktrina (teisinėje literatūroje kaip netipiškos atsakomybės rūšis minėtas „*įpareigojimas šalies, be pagrindo naudojusios svetimus pinigus, sumokėti kitai šaliai palūkanas už naudojimosi laiką*“ yra ne kas kita, kaip metinės palūkanos už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, atliekančios atlyginimo (mokėjimo) funkciją).

Civilinis kodeksas įgalina teigti, kad metinės palūkanos už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą gali būti:

1) kaip atlyginimas, kurį skolininkas moka už naudojimąsi pinigais (pavyzdžiui, paskolos sutartyje gali būti numatytos tam tikro dydžio šalių susitartos palūkanos už naudojimąsi paskola),

2) kaip kompensacija už kreditoriaus patirtus nuostolius.

Nors pagrindinė tokių palūkanų paskirtis yra mokėjimas kreditoriui už naudojimąsi pinigais (Aukščiausiasis Teismas 2005 m. birželio 29 d. konsultacijoje yra išaiškinęs, kad skolininkas, pažeidęs piniginę prievolę, tol, kol neatlygina kreditoriui jo patirtų nuostolių, naudojasi kreditoriaus piniginėmis lėšomis, todėl privalo už termino įvykdyti prievolę praleidimą

---

[36] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 514.

[37] Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 205.

[38] Lietuvos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1993, Nr. 70-1320.

mokėti sutarčių ar įstatymo nustatytas palūkanas[39]), tik kompensavimo funkciją atliekančios palūkanos tampa skolininko atsakomybės forma, t.y. laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais: „*praleidęs piniginės prievolės įvykdymo terminą skolininkas privalo mokėti už termino praleidimą sutarčių ar įstatymų nustatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais nuostoliais. Be to, kreditorius, įrodęs kitus nuostolius, turi teisę ir į jų atlyginimą*“ (CK 6.261 straipsnis).

Kompensacinės palūkanos gali būti skaičiuojamos už piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimą (CK 6.210 straipsnis), už nuostolius nuo prievolės neįvykdymo momento, jeigu sutartyje nenumatyta, kas kita (CK 6.258 straipsnio 7 dalis), taip pat už priteistą sumą nuo bylos iškėlimo teisme iki teismo sprendimo visiško įvykdymo (CK 6.37 straipsnio 2 dalis). Tai, jog įstatymų leidėjas preziumuoja, kad kreditoriui nuostoliai atsiranda dėl paties fakto, jog prievolė neįvykdyta laiku, ir numato jų minimalų kompensavimą lemia, jog kreditoriui šių nuostolių įrodinėti nereikia.

Kompensacinių metinių palūkanų už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą santykis su netesybomis Lietuvos teisėje yra analogiškas Rusijos Federacijoje nustatytam. Aukščiausiasis Teismas 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-830/2003 m. konstatavo, kad kai palūkanos atlieka nuostolių kompensavimo funkciją ir tampa skolininko atsakomybės forma, iš jo negalima papildomai priteisti netesybų[40]. Civilinio kodekso VI knygos komentare šiuo klausimu nurodyta, jog „*teisiškai neteisinga reikalauti priteisti ir palūkanas, ir netesybas, nes tai reikštų dvigubos atsakomybės taikymą skolininkui*“[41]. Taigi, nuostoliai, kuriuos kompensuoja palūkanos, apima netesybas.

Tuo tarpu sutartinės civilinės atsakomybės abiem jos formomis (nuostolių atlyginimo ir netesybų sumokėjimo) taikymas dviguba atsakomybe nelaikomas. T.y. šalys iš anksto, dar iki vienai iš jų sutartinę prievolę pažeidžiant, turi galimybę susitarti dėl tam tikro dydžio bei formos (konkreti suma, prievolės procentas ar kt.) netesybų, kaip būsimų kreditoriaus nuostolių už atitinkamo įsipareigojimo neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, bei kartu įtvirtinti bendrąją nuostatą dėl nuostolių atlyginimo sutartinių prievolių pažeidimo atveju. Tačiau šių dviejų sutartinės civilinės atsakomybės formų tarpusavio santykis yra įskaitinis: nustačius civilinės atsakomybės sąlygų, su kuriomis įstatymas sieja civilinės atsakomybės netesybų forma atsiradimą, egzistavimą (neteisėtus veiksmus ir kaltę), kreditorius įgyja teisę iš skolininko reikalauti sutartyje numatytų netesybų sumokėjimo, o dėl skolininko prievolės neįvykdymo ar

[39] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. civilinė konsultacija Nr. A3-130 „Dėl procesinių palūkanų skaičiavimo” // „Teismų praktika”. 2005, Nr. 23.

[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva”*; Nr. 3K-3-830/2003 m., kategorija 27.5.4, 31.4, 38.2.

[41] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 67

netinkamo įvykdymo patirtus nuostolius gali išsireikalauti, prieš tai juos pagrindęs, tik ta apimtimi, kiek jų netesybos nepadengia.

Kita vertus, teismas turi teisę ir pareigą kontroliuoti, ar šalių nustatomos netesybos nėra neprotingai didelės, kadangi galiojantis Civilinis kodeksas, skirtingai nei 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, bendruoju atveju baudinių netesybų nenumato. Šiuo klausimu teismų praktikoje yra nurodyta: „*netesybos atlieka kompensuojamąją funkciją, siekiant atlyginti nukentėjusiajai šaliai nuostolius, tačiau jokiu būdu netesybos negali leisti nukentėjusiajai šaliai piktnaudžiauti savo teise bei nepagrįstai praturtėti kitos šalies sąskaita*"[42]. Todėl, kai pagal sudarytas sutartis netesybos yra aiškiai per didelės (pavyzdžiui, Aukščiausiasis Teismas tinkamo dydžio delspinigiais už piniginės prievolės įvykdymo termino praleidimą paprastai laiko 0,02 procento nuo mokėtinos sumos už kiekvieną uždelstą kalendorinę dieną), teismas jas gali sumažinti, tačiau tik tuo atveju, jei netesybos dar nėra sumokėtos[43], ir tik tiek, kad jos netaptų mažesnėmis už nuostolius, patirtus dėl prievolės neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo (CK 6.73 straipsnio 2 dalis, 6.258 straipsnio 3 dalis). Paminėtina, kad CK 6.73 bei CK 6.258 straipsnių normos taikomos ir sutartyje numatytoms metinėms palūkanoms už piniginės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, atliekančioms kompensacinę funkciją, kai jos yra neprotingai didelės, t.y. didesnės už nuostolius, ir pažeidžia sąžiningumo principą[44].

Taigi, šalių susitarimas dėl netesybų, taip pat sutartinių metinių palūkanų, turi atitikti protingumo, sąžiningumo bei teisingumo principus. Praktika rodo, kad teismai netesybas mažina labai dažnai, nebent šaliai pavyksta įrodyti, kad ji patyrė ne mažesnio dydžio nuostolius (tame tarpe, negavo pajamų, nes netesybos atlieka ir netiesioginių nuostolių kompensuojamąją funkciją) nei sutartyje numatytos netesybos. Tai liudija, jog sudarant sutartį jos šalys atsakomybės nuostatas nepakankamai apgalvoja, nes vietoj neadekvataus dydžio ir pažeidžiančių protingumo principą delspinigių ar baudų sutartyje galima būtų numatyti kitus prievolių užtikrinimo būdus (pavyzdžiui, laidavimą ar banko garantiją).

Galiausiai, aptariant sutartinės civilinės atsakomybės formas paminėtina, jog esant situacijai, kai kreditorius dėl skolininko prievolės neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo patiria

---

[42] Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *B.Roščin v. V. Percovskis*; Nr. 3K-3-218/2003, kategorija 32.4.

[43] Teismų praktika yra įtvirtinusi ir šios taisyklės išimčių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. balandžio 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2005 m. pažymėjo, kad netesybų sumokėjimas hipotekos kreditoriui ne ginčo tvarka (t.y. kai hipotekos kreditorius kreipiasi į hipotekos teisėją dėl skolos ir netesybų išieškojimo iš skolininkų priverstine ne ginčo tvarka, ir jo reikalavimas patenkinamas) nėra tapatus netesybų sumokėjimui geruoju. Išieškojus netesybas ne ginčo tvarka, skolininkas, neskundęs hipotekos teisėjo veiksmų dėl priverstinio išieškojimo, gali ginčyti išieškotų ne ginčo tvarka netesybų dydį, laikydamas jas neprotingai didelėmis. Tokiu atveju CK 6.73 straipsnio 2 dalies ir 6.258 straipsnio 3 dalies nuostatos, kuriuose numatyta, kad netesybos nemažinamos, kai jos jau sumokėtos, nėra taikomos.

[44] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *akcinis kredito bankas „Nida" v. Stefanija Lideikytė*; Nr. 3K-3-908/2001, kategorija 52.2.

nuostolių ir juos pagrindžia, jis turi teisę tokius nuostolius iš skolininko išsireikalauti, nepriklausomai nuo to, ar sutartyje yra užfiksuotas susitarimas dėl sutarties šalies galimų patirti nuostolių atlyginimo. Ta pati situacija yra ir dėl įstatyminių palūkanų, kurias *„turi teisę gauti visi kreditoriai, kuriems piniginės prievolės nebuvo įvykdytos laiku ir kurie su skolininkais sutartyse nenumatė kitokių tokio prievolės nevykdymo pasekmių“*[45]. Šiuo aspektu įdomi *Lietuvos nacionalinė filharmonija v. Lietuvos ir Kinijos UAB „Lichua“* byla, kurios esmė tokia.

Lietuvos nacionalinė filharmonija kreipėsi į teismą su ieškiniu, kuriame nurodė, kad su atsakovu - Lietuvos ir Kinijos UAB „Lichua” buvo sudaryta viešbučio paslaugų sutartis, pagal kurią atsakovas įsipareigojo apgyvendinti 139 asmenis 63 dviviečiuose ir 14 vienviečių kambarių, o ieškovas įsipareigojo sumokėti 24 500 litų, iš jų 10 000 litų avansu. Atvykus sutartai asmenų grupei atsakovas nurodė, kad iš 139 gali apgyvendinti tik 24 žmones, siūlydamas kitus apgyvendinti kituose viešbučiuose. Ieškovo nuomone, atsakovas neįvykdė sudarytos sutarties, nepranešė, kad negali jos įvykdyti. Todėl ieškovas buvo priverstas ieškoti kito viešbučio. Bylą nagrinėję teismai bylos faktinių aplinkybių tyrimo pasekoje nustatė, kad dėl netinkamo sutarties įvykdymo yra kaltas atsakovas - UAB „Lichua”, todėl jam tenka neigiami padariniai, kuriuos sukelia netinkamas sutarčių ar atskirų jos sąlygų įvykdymas.

Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad šio ginčo atveju iš šalių sudarytos sutarties matyti, kad šalys susitarė tik dėl vienos atsakomybės sąlygos – jeigu atsakovas savo iniciatyva nutrauks sutartį, jis mokės netesybas. Tačiau sutartyje bei jos pakeitimuose šalys neaptarė kitų pasekmių, galinčių atsirasti dėl sutarties nevykdymo, tokių kaip nuostolių atlyginimas ar palūkanų mokėjimas. Kadangi tokios sutarties neįvykdymo pasekmės yra reglamentuotos įstatymu, neįvardijus jų sudarytoje sutartyje įstatymas taikomas tiesiogiai, t.y. sutarties sąlygos nustatomos pagal dispozityviąją teisės normą (CK 6.156 straipsnio 5 dalis). Todėl teismai pagrįstai byloje taikė Civilinio kodekso nuostatas, priteisdami atsakovui nuostolių atlyginimą ir metines palūkanas[46].

Taigi, nors sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo pasekmės dažniausiai numatomos šalių sudaromos sutarties sąlygose (kiek tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, nustatančioms civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį), tačiau ir tais atvejais, kai šalies, pažeidusios sutartį, atsakomybė iš anksto nėra ar yra nepakankamai aptarta, nukentėjusiosios šalies pažeisti interesai yra ginami - šiuo atveju tiesiogiai taikomos sutartį netinkamai įvykdžiusios šalies atsakomybę reglamentuojančios įstatymo normos.

---

[45] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *AB bankas „Hansa-LTB“ v. A.Mejerienė*; Nr. 3K-7-751/2003, kategorijos 27.5.4, 31.5, 57.1.

[46] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos nacionalinė filharmonija v. Lietuvos ir Kinijos UAB „Lichua“*; Nr. 3K-3-161/2004, kategorijos 31.3.6.; 31.4.; 31.5.; 37.9.

Apibendrinant šį darbo skyrių, kaip sutartinės civilinės atsakomybės ypatumus galima paminėti tai, kad esant sutartinės ir deliktinės atsakomybės konkurencijai, sutartinė civilinė atsakomybė taikoma tuomet, kai šalis dar iki civilinės teisės pažeidimo sieja sutartiniai teisiniai santykiai ir nėra įstatymo normos, leidžiančios taikyti deliktinę atsakomybę.

Sutartinė civilinė atsakomybė gali pasireikšti nuostolių atlyginimo bei netesybų (baudos, delspinigių) mokėjimo forma. Nuostolių atlyginimą pagrįstai galima vadinti pagrindiniu kreditoriaus teisių gynimo būdu, kadangi šią civilinės atsakomybės formą, su išimtimis, numatytomis įstatymų ar sutarties, galima naudoti visais civilinių teisių pažeidimo atvejais, taip pat kartu su visais kitais subjektinių civilinių teisių gynimo būdais (priešpriešinės sutartinės prievolės sustabdymu, papildomo termino sutartinei prievolei įvykdyti nustatymu, palūkanų mokėjimu ir pan.).

Sutartinei civilinei atsakomybei netesybų forma atsirasti būtina nustatyti, už kokių įsipareigojimų nevykdymą ar netinkamą vykdymą šalys nustatė netesybas, ir ar šalis šiuos sutartinius įsipareigojimus tinkamai įvykdė, tuo tarpu sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti kreditorius turi pateikti faktinius duomenis apie konkrečiam asmeniui priskirtinus neteisėtus veiksmus ar neveikimą, žalą ir teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp veiksmų ar neveikimo ir atsiradusios žalos, taip pat neturi būti pagrindų įstatymuose įtvirtintai skolininko kaltės prezumpcijai nuginčyti.

Taikant sutartinę civilinę atsakomybę abiem jos formomis – nuostolių atlyginimu ir netesybų sumokėjimu, taip pat mokant kompensacines palūkanas, jų tarpusavio santykis yra įskaitinis: pareiškus reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo, į juos įskaitomos ir skolininko sumokėtos netesybos ar kompensacinės palūkanos.

Tuomet, kai šalies, pažeidusios sutartį, atsakomybė iš anksto šalių nėra aptarta ar aptarta nepakankamai, kreditoriaus pažeisti interesai ginami tiesiogiai taikant sutartį netinkamai įvykdžiusios šalies atsakomybę reglamentuojančias Civilinio kodekso normas.

2. Nuostolių atlyginimas kaip pagrindinis kreditoriaus teisių gynimo būdas

2.1. Nuostoliai ir jų nustatymo problematika

Kaip jau ankstesniame šio darbo skyriuje minėta, dėl sutarties pažeidimo asmens patiriama žala gali būti turtinės prigimties, kai netenkama turto ar jis apgadinamas, patiriama išlaidų ar negaunama pajamų, o įstatymo numatytais atvejais, ir neturtinės prigimties, kai patiriami dvasiniai išgyvenimai, emocinė depresija, asmuo pažeminamas, pablogėja jo reputacija, sumažėja bendravimo galimybės ir pan.

Daugeliu atvejų patirtos žalos, išreikštos pinigais, t.y. nuostolių (rusų teisinėje literatūroje nurodoma, jog doktrinoje sutinkamas nuostolių „*kaip dėl vieno asmens neteisėtų veiksmų kito asmens patirtos turtinės žalos piniginės išraiškos*“ apibūdinimas neapima atvejo, kai skolininko sutartinės prievolės pažeidimas nepadaro turtinės žalos kreditoriui, bet atima jam galimybę gauti pajamas, kurių jis tikėjosi. М.И. Брагинский ir В.В Витрянский teigia, kad nuostoliai – tai savarankiška žalos sąvokai sąvoka, todėl klaidinga apie nuostolius kalbėti per žalos kategoriją[47]. Tačiau tai, jog nuostolių, kaip asmens patirtos turtinės žalos piniginės išraiškos, apibrėžimas vėlesnio leidimo Rusijos civilinės teisės vadovėliuose yra naudojamas[48], rodo, jog М.И. Брагинский ir В.В Витрянский teiginys dėl nuostolių - kaip savarankiškos žalos sąvokai - sąvokos civilinės teisės doktrinoje nebuvo pripažintas), atlyginimo kreditorius pirmiausia reikalauja ne teismo tvarka, tačiau jei skolininkas atsisako nukentėjusiąjam patirtus nuostolius kompensuoti (pavyzdžiui, argumentuoja, kad neatliko veikos, kurią galima laikyti neteisėta, ar teigia, kad jo elgesys nebuvo pakankama žalos atsiradimo priežastis, ir pan.) arba nurodytą atlygintinų nuostolių dydį ginčija, asmens civilines teises pagal pateiktą ieškinį gina teismas.

Pažeistus interesus siekiantis apginti asmuo, teikdamas ieškinį dėl patirtos žalos atlyginimo, turi pareigą teismui nurodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimą, bei pateikti įrodymus, patvirtinančius išdėstytas aplinkybes[49], tame tarpe, pagrįsti prašomos atlyginti žalos dydį.

Kad nukentėjusiojo pažeisti interesai būtų tinkamai atkurti, žalą būtina tiksliai įvertinti. Kreditoriaus patirtų nuostolių, kuriuos V.Mikelėnas dar vadina turtinio praradimo piniginiu ekvivalentu, nustatymo reglamentavimas, priklausomai nuo to, kokią žalą - turtinę ar neturtinę -

---

[47] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 514-515.

[48] *Žr.* Гражданское право, том 2, полутом 2 / отв. ред. Суханов Е.А. Москва: БЕК, 2000. С. 371.

[49] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 135 straipsnis (Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso KODEKSAS // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340).

prašoma atlyginti, skiriasi. Nors pagal CK 6.251 straipsnio 1 dalį padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, nebent įstatymai ar sutartis konkrečiu atveju numato, kad skolininko atsakomybė yra ribota, Aukščiausiasis Teismas 2003 m. kovo 26 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2003 yra pabrėžęs, jog neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško nuostolių atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma[50]. Teisinėje literatūroje šiuo klausimu nurodyta, jog turtinės ir fizinės žalos nustatymas bei apskaičiavimas nėra sudėtingas, nes yra materialiai apskaičiuojamas. Tuo tarpu neturtinė žala iš karto nekrenta į akis, yra neakivaizdi, ją sunku konstatuoti, tuo labiau – apskaičiuoti[51].

Pagal galimybę nuostolius tiksliai apskaičiuoti, jie skirstomi į:

- bendruosius, kurie priteisiami už žalą, kai jos dydžio neįmanoma tiksliai apskaičiuoti pinigais,
- specialiuosius, kuriuos galima tiksliai apskaičiuoti[52].

Nuostoliai, patiriami esant turtinei žalai, yra specialieji nuostoliai, kadangi jų dydį turi įvertinti pats ieškovas, tuo tarpu nuostoliai, patiriami esant neturtinei žalai, yra bendrieji, nes jų dydį, atsižvelgdamas į nukentėjusiojo pateiktą reikalaujamos piniginės kompensacijos dydžio pagrindimą, nustato teismas, naudodamasis įstatymų įtvirtintais neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijais. Pavyzdžiui, CK 6.250 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Šia nuostata remiamasi ir Lietuvos civilinės teisės doktrinoje, taip pat teismų praktikoje.

Neturtinės žalos nustatymą apsunkina tai, jog kiekvieno žmogaus reakcija į to paties pobūdžio neteisėtus veiksmus yra individuali, tad nukentėjusysis jam padarytą žalą (dvasinius išgyvenimus, pažeminimą, depresiją ir kt.) vertina subjektyviai. Tuo tarpu teismo funkcija yra priteisti objektyvią ir teisingą piniginę kompensaciją už asmens patirtą skriaudą. Kadangi įstatymai nenustato atlygintinos neturtinės žalos ribų (išskyrus CK 6.754 straipsnio 5 dalyje įtvirtintą išimtį, kad dėl netinkamo turizmo sutarties vykdymo, už kurį atsako kelionės organizatorius, neišsipildžius turisto pagrįstiems ir protingiems lūkesčiams, ir dėl to turistui likus kelione nepatenkintu, atlygintinos neturinės žalos dydis negali viršyti trigubos kelionės kainos),

---

[50] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *Neringa Žungailienė v. SPUAB „Vilniaus troleibusai", ADP „Preventa", Nikolajus Karpejevas*; Nr. 3K-3-371/2003, kategorijos 39.2.4; 39.6.2.2; 39.6.2.12.

[51] A. Rudzinskas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002, Nr. 28(20). P. 120.

[52] Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 193.

A.Rudzinskas pateikia siūlymą, atsižvelgiant į dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę, paskirti nukentėjusiojo asmens psichiatrinę arba psichologinę ekspertizę, kuri padėtų objektyviau nustatyti asmeniui padarytos neturtinės žalos dydį[53].

Kalbant apie dėl sutarties pažeidimo asmens patirtos turtinės žalos atlyginimą, tai ši žala, skirtingai nei neturtinė, nėra preziumuojama, todėl ieškovas, siekdamas patirtų nuostolių atlyginimo (paminėtina, kad reikalavimas atlyginti nuostolius gali apimti tiek nuostolius plačiąja prasme, t.y. įskaitant kompensacines palūkanas bei netesybas, tiek tik nuostolius, kaip jie apibūdinti CK 6.249 straipsnyje), turi juos apskaičiuoti bei pagrįsti, kadangi kreditorius įrodinėja ne tik faktą, kad nuostoliai patirti, bet ir jų dydį. Kita vertus, teismų praktikoje yra nurodyta, kad negali būti pripažintas pagrįstu teismo sprendimas netenkinti ieškinio dėl žalos atlyginimo tuo motyvu, kad ieškovas tiksliai neįrodė nuostolių dydžio[54]. Taigi, tuo atveju, kai šalis patirtų nuostolių dydžio negali tiksliai įvertinti, atlygintinų nuostolių dydį privalo nustatyti teismas.

Pagal neteisėto veikimo ir žalos santykį Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje skiriama tiesioginė ir netiesioginė žala (nuostoliai). Tokį pažeidimu padaromos turtinės žalos skirstymą įtvirtina ir Konvencijos 74 straipsnis, taip pat PECL principų 3.108 straipsnis, UNIDROIT principų 7.4.2 straipsnis. V.Mikelėnas nurodo, kad šios dvi žalos bei jas atitinkančios nuostolių rūšys sutinkamos veik visų kontinentinės teisės sistemos šalių įstatymuose[55].

Tiesioginė (reali) žala paprastai yra neteisėtų veiksmų tiesioginis rezultatas, kuris atsiranda iš karto, veikiant tam tikrą objektą. Į CK 6.249 straipsnyje įtvirtintą tiesioginių nuostolių sudėtį patenka pinigais išreikšto prarasto, sunaikinto ar apgadinto turto (pastaroji sąvoka yra labai plati ir apima, pavyzdžiui, į biudžetą sumokėtą pridėtinės vertės mokesčio įmoką, kurią ieškovas dėl atsakovo netinkamo paslaugų grąžinant pridėtinės vertės mokestį teikimo prarado galimybę atgauti) vertė, taip pat žalingų pasekmių tiesiogiai nulemtos išlaidos, įskaitant išlaidas, asmens patirtas siekiant ankstesnę pažeisto objekto būklę atstatyti. Anglijos teisėje numatyta, kad sutarties pažeidimo atveju kreditoriui kaip tiesioginiai nuostoliai atlyginamos ir išlaidos, kurias jis patyrė sutarties vykdymo eigoje ir kurios, skolininkui pažeidus sutartį, tapo bereikalingomis, jei kartu nėra reikalaujama negautų pajamų atlyginimo[56].

Netiesioginė žala (nuostoliai) pagal Civilinį kodeksą apima dėl neteisėtų veiksmų patiriamas išlaidas, lemiančias turto sumažėjimą: kreditoriaus negautas pajamas, t.y. numatytas ir

---

[53] A. Rudzinskas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002, Nr. 28(20). P. 122.

[54] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Raimondas ir draugai" v. UAB „H.P.L. Alytus"*; Nr. 3K-3-252/2004, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.2.13.

[55] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 150.

[56] Ансон В. / ред. Садикова О.Н. Договорное право. Москва: Юридическая литература, 1984. С. 346-347.

realiai tikėtinas gauti sumas, kurių asmuo negavo dėl neteisėtų skolininko veiksmų, taip pat dėl tokių neteisėtų veiksmų prarastą naudą („*atsakovo dėl jo kaltų veiksmų neteisėtai gauta nauda patvirtina ieškovo turtinius praradimus, t.y. tai, kad ieškovas realiai negavo pajamų*“[57]), iki civilinės bylos iškėlimo patirtas protingas išlaidas, kurios pagal CK 6.249 straipsnio 4 dalį gali būti skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti, civilinei atsakomybei ir žalai įvertinti, nuostoliams ne teismo tvarka išieškoti.

Atsižvelgiant į tai, kad kreditorius dėl neteisėtų skolininko veiksmų patirtų nuostolių - ypač negautų pajamų - dydį yra linkęs pervertinti, autoriaus nuomone, nustatinėjant dėl sutarties pažeidimo asmens patirtą turtinę žalą esminę reikšmę turi tinkamas valstybės teisėje įtvirtintų nuostolių atlyginimo principų taikymas, nes priešingu atveju kyla rizika, kad bus pažeista kompensacinė civilinės atsakomybės paskirtis, t.y. kreditorius skolininko sąskaita nepagrįstai praturtės.

2.2. Visiško nuostolių atlyginimo principo taikymo Lietuvos teisėje ypatumai

Tiek bendrosios teisės, tiek kontinentinės teisės valstybėse pripažįstama, kad pagrindinis nuostolių atlyginimo tikslas, jų kompensavimo paskirtis - šalies nukėlimas į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu sutartis būtų įvykdyta tinkamai. Šiam tikslui įgyvendinti įstatymuose įtvirtinamas visiško nuostolių atlyginimo principas, kuris civilinės teisės doktrinoje dar vadinamas *restitutio in integrum* principu. Lietuvos teisėje visiškas nuostolių atlyginimas reglamentuotas CK 6.251 straipsnyje: „*padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę*”.

Teismų praktika nurodo, kad įstatyminė visiško nuostolių atlyginimo principo paskirtis yra, atsakingam už padarytą žalą asmeniui atlyginus tiesioginius ir (ar) netiesioginius nuostolius, grąžinti šalis į iki teisės pažeidimo buvusią padėtį, adekvačiai kompensuojant nukentėjusiajam asmeniui jo patirtą žalą[58]. Autoriaus nuomone, žala adekvačiai kompensuojama tuomet, kai nukentėjusiajam atlyginama tiek, kiek jis iš tikrųjų prarado, nes jei atlyginama mažesnė arba didesnė nuostolių suma, negu asmuo jų dėl skolininko kaltų veiksmų iš tiesų patyrė, civilinė atsakomybė ne visiškai atlieka kompensavimo funkciją arba atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją. М.И. Брагинский ir В.В Витрянский nurodo, kad šiuo žalos adekvataus

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Raimondas ir draugai” v. UAB „H.P.L. Alytus”*; Nr. 3K-3-252/2004, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.2.13.

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*; Nr. 3K-3-1177/2003, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

kompensavimo aspekto užtikrinimo tikslu teisės aktuose ir yra įtvirtintas nukentėjusio asmens patirtų nuostolių dydžio įrodinėjimas[59].

Adekvatus kompensavimas kartu reiškia teisingą kompensavimą arba kompensavimą, atsižvelgiant į bendruosius teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus (CK 1.5 straipsnis). Anglijos teisėje numatyta, kad kreditoriaus reikalaujami atlyginti nuostoliai (В.Ансон patikslina, kad ši sąvoka apima bet kurią nuostolių rūšį, tad ieškovui nėra reikalinga priskaičiuotą ir prašomą atlyginti nuostolių dydį į jas išskirstyti) negali būti pernelyg „nutolę“, t.y. jie turi būti tikėtina sutarties pažeidimo pasekmė: tokie, kuriuos galima teisingai ir protingai laikyti normaliais, kylančiais iš įprastinės veiksmų eigos, ar tokie, kuriuos abi šalys sutarties sudarymo metu galėjo protingai numatyti kaip tikėtiną jos pažeidimo rezultatą. Šis reikalavimas dar žinomas kaip *Handley v. Baxendale* bylos taisyklė[60]. Panaši nuostata įtvirtinta ir Konvencijos 75 straipsnyje, kuris nustato, kad nuostoliai negali viršyti žalos, kurią sutartį pažeidusi šalis numatė ar turėjo numatyti sutarties sudarymo momentu kaip galimą sutarties pažeidimo pasekmę, atsižvelgiant į tuos faktus ir dalykus, apie kuriuos ji tada žinojo ar turėjo žinoti.

Teisingo kompensavimo Lietuvos teisėje pavyzdžiu galima laikyti CK 6.251 straipsnio 2 dalyje įstatymų leidėjo pateiktą pavyzdinį sąrašą kriterijų (atsakomybės prigimtis, šalių turtinė padėtis, jų tarpusavio santykiai), į kuriuos atsižvelgiant atlygintinų nuostolių dydis gali būti sumažintas, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinų ir sunkių pasekmių.

Nustatinėjant atlygintinų nuostolių dydį atsižvelgiama[61]:

1) į šalių susitarimus dėl civilinės atsakomybės apribojimo, kurie turi būti sąžiningi ir teisėti, t.y. neprieštaraujantys imperatyvioms įstatymo nuostatoms,

2) sąlygų, įgalinančių civilinę atsakomybę taikyti tik iš dalies arba asmenį nuo civilinės atsakomybės visiškai atleisti, egzistavimą,

3) kreditoriaus kaltę,

4) žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir kt.

Kai kuriuos iš įvardintų pagrindų nuostolių dydžiui nustatyti apžvelgsime detaliau.

CK 6.251 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad visiško nuostolių atlyginimo principas gali būti taikomas ne pilna apimtimi, jei įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę. Autoriaus nuomone, normos dalis dėl galimybės riboti atsakomybę sutartimi yra sąlygota sutarčių laisvės principo (CK 6.156 straipsnis), įgalinančio šalis, esant dispozityviam įstatyminiam reglamentavimui, numatyti tokias sutarties sąlygas (tame tarpe ir atsakomybės už jos pažeidimą), kokių jos pačios pageidauja. Todėl, jei konkreti civilinės atsakomybės norma nėra imperatyvi,

---

[59] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 518.

[60] Ансон В. / ред. Садикова О. Н. Договорное право. Москва: Юридическая литература, 1984. С. 347, 350.

[61] Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 197, 206.

sudarydamos sutartį šalys turi teisę nustatyti ne tik civilinę atsakomybę ribojančias sąlygas (pavyzdžiui, kad sutarties pažeidimo atveju bus atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai, o negautos pajamos nebus kompensuojamos, arba kad nuostoliai bus atlyginami tik esant atsakovo tyčiai ar dideliam neatsargumui, arba kad atlygintina nuostolių suma negalės viršyti tam tikros sumos, ir pan.), bet ir numatyti griežtesnę, nei nustatyta įstatymuose, sutartinę civilinę atsakomybę, aptarti papildomus, įstatymuose nereglamentuotus, atsakomybės atvejus už sutartinės prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą.

Įstatyminio atsakomybės ribojimo pavyzdžiu galėtų būti CK 6.256 straipsnio 4 dalies nuostata, kad neįvykdžiusi prievolės įmonė (verslininkas) atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos ji numatė ar galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę. Šios nuostolių numatymo taisyklės taikymo ypatumas tas, jog nuostolius įrodinėjant, jų - ne konkretaus nuostolių dydžio, o daugiau nuostolių rūšies - numatymas yra preziumuojamas.

Nustatant atlygintinų nuostolių dydį, kartu su visiško nuostolių atlyginimo principu taikomas mišrios kaltės institutas, teisinėje literatūroje dar vadinamas nuostolių sumažinimo doktrina: „*jeigu dėl žalos kaltas ir kreditorius, tai atlyginami nuostoliai mažinami proporcingai kreditoriaus kaltei arba skolininkas gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės*“ (CK 6.248 straipsnio 4 dalis). Pavyzdžiui, *UAB „Sirowa Vilnius” v. UAB „Serneta”* byloje Lietuvos Apeliacinis Teismas (toliau - Apeliacinis Teismas), spręsdamas klausimą dėl patirtų nuostolių atlyginimo, šalims pritaikė mišrią atsakomybę - jų patirtus nuostolius mažino pusiau, nes nustatė, kad nuo pat sutarties sudarymo iki ieškovo pranešimo apie sutarties nutraukimą momento šalys nepakankamai bendradarbiavo, tad nesudarė tinkamų sąlygų viena kitos prievolėms vykdyti[62]. Taigi, šiuo atveju šalių kaltė pasireiškė tuo, kad nebuvo tinkamai vykdoma CK 6.200 straipsnio 2 dalyje numatyta bendradarbiavimo ir kooperavimosi pareiga.

Kreditorius taip pat turi pareigą imtis protingų priemonių žalai sumažinti (CK 6.259 straipsnio 3 dalis). Aukščiausiasis Teismas 2003 m. rugsėjo 17 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-823/2003 yra nurodęs, kad sprendžiant byloje pareikštą ieškovo reikalavimo dėl civilinės atsakomybės taikymo atsakovo atžvilgiu pagrįstumą, reikalinga visais atvejais ne tik nustatyti sąlygų, kurioms egzistuojant gali būti taikoma civilinė atsakomybė, buvimą (skolininko neteisėtus veiksmus, padarytos žalos kreditoriui faktą bei nuostolių dydį, priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos, skolininko kaltę), bet ir įvertinti paties kreditoriaus vaidmenį dėl atsiradusios žalos: jo veiksmus ir elgesį tiek prieš žalos atsiradimą, tiek ir po jos. Tuo atveju, jei paties nukentėjusiojo didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti ar jai padidėti,

[62] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Sirowa Vilnius” v. UAB „Serneta”*; Nr. 2A-131/2005, kategorija 42.11.1.

žalos atlyginimas, atsižvelgiant tiek į kreditoriaus, tiek į žalą padariusio asmens (skolininko) kaltės santykį, gali būti sumažintas arba toks reikalavimas atmestas visiškai[63].

Apibendrinant šį darbo skyrių, paminėtina, kad juridine prasme nuostoliai yra neteisėtais veiksmais sukeltos neigiamos pasekmės nukentėjusiojo turtinei sričiai. Reikalavimas atlyginti nuostolius gali apimti tiek nuostolius plačiąja prasme (įskaitant kompensacines palūkanas bei netesybas), tiek tik nuostolius, kaip jie apibūdinti CK 6.249 straipsnyje, t.y. tiesioginius nuostolius, negautas pajamas, įskaitant skolininko iš neteisėtų veiksmų gautą naudą, bei protingas išlaidas, skirtas žalos prevencijai ar jai sumažinti, civilinei atsakomybei ir žalai įvertinti, nuostoliams ne teismo tvarka išieškoti.

Esant sutartinei civilinei atsakomybei dauguma reikalavimų pateikiama dėl turtinės žalos atlyginimo, nes neturtinė žala atlyginama tik išimtiniais, įstatymų numatytais atvejais (nebent neturtinė žala padaryta dėl nusikaltimo asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo, – tuomet ji atlyginama visais atvejais). Kadangi, skirtingai nei turtinės žalos atlyginimo atveju, neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma, atlygintinų nuostolių dydį, atsižvelgdamas į nukentėjusiojo pateiktą reikalaujamos piniginės kompensacijos dydžio pagrindimą, nustato teismas, naudodamasis įstatymų įtvirtintais neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijais.

Nors bendras nuostolių atlyginimo principas numato, kad jie kreditoriui turi būti kompensuoti visiškai, tikroji nuostolių atlyginimo instituto paskirtis – adekvatus ir teisingas realiai kreditoriui padarytos žalos atlyginimas, todėl, nustatinėjant dėl sutarties pažeidimo asmens patirtą turtinę žalą, skolininkas turi galimybę įrodinėti, kad ieškovas pats savo nerūpestingumu ar aplaidumu sudarė sąlygas žalai padidėti ir reikalauti priskaičiuotus nuostolius atitinkamai sumažinti, o teismas, nustatinėdamas priteistinų nuostolių dydį, turi atsižvelgti į abiejų prievolės šalių elgesį bei įvertinti, ar kreditorius tinkamai vykdė prievolę imtis protingų veiksmų ir priemonių, kad išvengti nuostolių ar neleisti jiems padidėti.

[63] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Ermilas" v. AB „Rytų skirstomieji tinklai"*; Nr. 3K-3-823/2003, kategorija 39.6.2.13.

3. Nuostolių atlyginimo atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose aspektai

3.1. Nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimas

Iki sutarčių sudarymo civilinių santykių subjektams neretai tenka derėtis dėl jų sąlygų. Šalims pradėjus derybas, tarp jų susiklosto ikisutartiniai santykiai, kurių teisinis reglamentavimas yra grindžiamas dviem bendraisiais civilinės teisės principais - sutarties laisvės ir sąžiningumo.

Sutarties laisvės principo, kurį galima nusakyti kaip civilinių teisinių santykių subjektų teisę į laisvą apsisprendimą sudaryti sutartį su kuo nori ir kada nori bei savarankiškai nustatyti sutarties turinį arba sutarties apskritai nesudaryti, taikymo ikisutartiniuose santykiuose aspektu paminėtini du šio principo elementai:

1) laisvė sudaryti sutartį, į kurios turinį, patenka ir šalių teisė laisvai pradėti derybas dėl sutarties (galimybė šalims ne tik laisvai nuspręsti, kada ir su kuo pradėti derybas dėl sutarties sudarymo, bet taip pat dėl to, kaip ir kiek laiko dėl jos derėtis[64]),

2) laisvė atsisakyti sudaryti sutartį, kuri ikisutartiniuose santykiuose reiškia, kad šalys gali nutraukti pradėtas derybas ir neprivalo sudaryti sutarties, nepriklausomai nuo to, kad pradėjo derybas, jeigu aiškiai matyti, kad susitarimo nebus pasiekta ar kitos šalies siūlomos sąlygos nepriimtinos, ar šalis nebenori derėtis[65].

Kita vertus, nors savanoriškumas yra būtinas sutarties elementas, šalių teisė laisvai pradėti derybas ir jau pradėtas derybas nutraukti nėra absoliuti, kadangi šalių galimybę laisvai tartis dėl sutarties sąlygų riboja ne tik imperatyvios teisės normos, kitos šalies teisės ar pačių šalių susitarimas, bet ir valstybės teisėje pripažįstami bei taikomi bendrieji teisiniai bei moraliniai visuomenės gyvenimo principai.

Kalbant apie bendrojo pobūdžio pareigas, kurių pažeidimas ikisutartiniuose santykiuose yra pagrindas civilinei atsakomybei taikyti, pagrindinė yra sąžiningumo pareiga. Nors, kaip jau ankstesniame šio darbo skyriuje minėta, bendrosios teisės tradicijos šalys sąžiningumo pareigą iki sutarties sudarymo momento egzistuojant nepripažįsta, kaip kartu nepripažįsta ir vienos šalies ikisutartinės prievolės atskleisti kitai šaliai jai žinomas sutarčiai sudaryti svarbias aplinkybes (V.Mikelėnas nurodo, jog Anglijoje, Junginėse Amerikos Valstijose yra leidžiama „pasyvi" apgaulė, t.y. jei pirkėjas turėjo galimybę asmeniškai apžiūrėti perkamą prekę ir įsitikinti jos

[64] UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 1994. P. 50.

[65] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 207.

savybėmis, tai pardavėjo nutylėjimas apie tam tikrus prekės trūkumus pažeidimu nelaikomas[66]), daugumos kontinentinės teisės tradicijos valstybių, tame tarpe ir Lietuvos Respublikos, teisė numato, jog kiekviena šalis ikisutartiniuose ir sutartiniuose santykiuose turi veikti laikydamasi sąžiningumo bei sąžiningos praktikos reikalavimų ir negali šios pareigos panaikinti ar ją apriboti, o šalis, kuri veda derybas ar jas nutraukia nesąžiningai, privalo atlyginti kitai šaliai padarytus nuostolius (UNIDROIT principų 1.7 straipsnis, 2.15 straipsnio 2 dalis, PECL principų 3.301 straipsnio 2 ir 3 dalys, CK 6.158 straipsnis, 6.163 straipsnio 1 ir 3 dalys). Pagal UNIDROIT principų 2.15 straipsnio 3 dalį nesąžiningumu laikoma, kai šalis pradeda derybas arba jas tęsia neturėdama tikslo sudaryti sutartį su kita šalimi.

Lietuvos teismų praktika įtvirtina, kad sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų:

1) šaliai draudžiama vesti derybas, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties,

2) nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties, nes tokiose derybose viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta[67].

Teisinėje literatūroje detalizuojama, kad derybos gali būti pripažįstamos pradėtomis ar vedamomis nesąžiningai, kai šalis žino ar turi žinoti esant aplinkybių, darančių sutartį negaliojančia, bet jų kitai šaliai nepraneša, nevykdo ar netinkamai vykdo pareigą atskleisti informaciją, atskleidžia iš kitos šalies derybose gautą konfidencialią informaciją, dėl tos pačios sutarties sudarymo lygiagrečiai derasi su keliais kontrahentais ir apie tai jų neinformuoja, be pakankamo pagrindo nutraukia derybas, ir pan.[68]. Pavyzdžiui, *UAB „Club Baltica“ v. UAB „Alkesta“* byloje tai, kad šalims pasiekus susitarimą ir pasirašius numatomo perleisti naudotis sklypo schemą, pardavėjas rengė žemės sklypo dokumentus iš esmės nukrypdamas nuo suderintos schemos ir vėliau atsisakė pirkimo – pardavimo sutartį sudaryti, Aukščiausiojo Teismo buvo įvertinta kaip neatitinkantis sąžiningumo reikalavimų elgesys[69]. Kitas sąžiningumo principo ikisutartiniuose santykiuose pažeidimo pavyzdys yra *L.B. v. VĮ Valstybės turto fondas* byla, kur Aukščiausiasis Teismas nustatė, jog viešo konkurso komisija derybose su ieškovu, kuris buvo pripažintas privatizavimo konkurso nugalėtoju, elgėsi nepagrįstai ir nesąžiningai, t.y. vienašališkai nusprendė pakeisti akcijų pirkimo - pardavimo sutarties, kurią šalys rengėsi

---

[66] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 131.

[67] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“*; Nr. 3K-3-38/2005, kategorijos 42.5; 42.6; 52.3.

[68] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 164–165.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Club Baltica“ v. UAB „Alkesta“*; Nr. 3K–3–79/2005, kategorijos 42.4; 44.5.2.17.

parafuoti, sąlygas (ieškovo atžvilgiu jas pabloginant), o pastarąjam su tuo nesutikus, ne tik nesurašė nesutarimų protokolo, bet ir vienašališkai nutraukė derybas dėl sutarties projekto parengimo parafuoti, kartu savo sprendimu pašalindama ieškovą iš privatizavimo proceso. Teismas pripažino, kad tokiais atsakovo veiksmais buvo sugriautas ieškovo pagrįstas pasitikėjimas ir įsitikinimas, jo teisėti lūkesčiai, kad akcijų pirkimo - pardavimo sutartis bus sudaryta[70].

Taigi, jeigu derybose viena iš šalių elgėsi nesąžiningai ir sutartis dėl tokių šalies veiksmų nebuvo sudaryta, tokiai nesąžiningai šaliai gali būti taikoma civilinė atsakomybė nuostolių atlyginimo forma.

Esant ikisutartiniams santykiams, atsakomybė nuostolių atlyginimo forma taip pat gali atsirasti tuomet, kai pažeidžiamos kitos teisės aktuose įtvirtintos bendrojo pobūdžio pareigos (išlaikyti konfidencialumą, nepiktnaudžiauti teise ir nedaryti savo veiksmais žalos kitam asmeniui, ir pan.), taip pat tuomet, kai pažeidžiamas derybose šalių pasiektas tarpinis susitarimas (pavyzdžiui, susitarimas, kad toliau dėl sutarties sudarymo šalys derėsis tik tarpusavyje), tame tarpe pasirašytas ikisutartinis dokumentas.

Kalbant apie derybose šalių pasiekto tarpinio susitarimo pažeidimą, teismų praktika rodo, jog yra klaidinga manyti, kad šalių įsipareigojimo atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neatlikti buvimas gali būti pagrįstas tik ikisutartinių santykių metu šalių pasirašytais dokumentais, nes CK 6.159 straipsnio prasme sutarties galiojimui pakanka veiksnių šalių susitarimo, kurio forma turi reikšmės tik įsakmiai šalių susitarime ar įstatyme numatytais atvejais. Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu yra įtvirtinęs: „*vykstant deryboms, riba tarp ofertos ir akcepto dažnai išnyksta, nes šalys ne kartą apsikeičia savo pasiūlymais, juos operatyviai modifikuoja ir t.t. Šalių susitarimas tokiais atvejais pasiekiamas palaipsniui, žingsnis po žingsnio derantis ir ieškant konsensuso dėl atskirų sutarties sąlygų. Tokiais atvejais sprendžiant klausimą, ar sutartis buvo sudaryta, klasikinė ofertos - akcepto taisyklė nėra pakankama, nes sunku atriboti, kur buvo oferta, o kur – akceptas*“[71].

Taigi, fakto, kad atitinkamas susitarimas, kuris nėra raštiškai įformintas, ikisutartiniuose santykiuose šalių buvo pasiektas, nustatymui svarbu išanalizuoti šalių elgesį derybų metu, kad įvertinti, ar derybų metu jų atstovai tik išreiškė nuomonę dėl sutarties sąlygų (pavyzdžiui, pateikė pradinį pasiūlymą, kurio faktinis gavimas ir priėmimas nėra laikomas akceptavimu ir sutarties sudarymu), ar tam tikru klausimu šalių valia sutapo.

---

[70] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *L.B. v. VĮ Valstybės turto fondas*; Nr. 3K-7-470/2006, kategorijos 42.1; 45.12 (S).

[71] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“*; Nr. 3K-3-38/2005, kategorijos 42.5; 42.6; 52.3.

Vertinant, ar šalių susitarimas buvo pasiektas, būtina atsižvelgti ir į komercinių sutarčių sudarymo ypatumus bei tarp šalių anksčiau susiklosčiusius ir egzistavusius santykius. Pavyzdžiui, 2000 m. spalio 30 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-1093/2000 Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad komercinės veiklos specifika reikalauja, jog šios veiklos subjektai savo valią dėl sutarties sudarymo išreikštų operatyviai ir nedviprasmiškai, todėl oferta ir akceptas komercinėje praktikoje turi tam tikrų savitumų, vienas kurių - akcepto patvirtinimas konkliudentiniais veiksmais, tame tarpe, pradėjimu susitarimą faktiškai vykdyti[72]. *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* byloje, kur iš tarpinės dokumentacijos buvo nustatyta, jog bendras susitarimas derybų metu šalių buvo pasiektas, tačiau atėjus ketinimų protokolo pasirašymo datai sandoris nebuvo sudarytas, nes atsakovas faksu ieškovui atsiuntė raštą, kad atsisako sutartį pasirašyti, kadangi dalyvauja kitame sandoryje, kurio sąlygos jam palankesnės, teisėjų kolegija, tenkindama ieškinį dėl patirtos žalos atlyginimo, konstatavo, jog tai, kad šalys rangos sutarties pasirašymą laikė paprastu formalumu yra pateisinamas šalių – verslininkų elgesys, nes formalumai versle atlieka antraeilį vaidmenį, o pagrindinę reikšmę turi šalių susitarimas ir tarpusavio pasitikėjimas.

Panašūs atvejai, kuomet šaliai ikisutartiniuose santykiuose gal būti taikoma civilinė atsakomybė, numatyti ir užsienio teisinėje literatūroje, kur nurodoma, kad atsakomybės ikisutartiniuose santykiuose klausimas gali iškilti tais atvejais, kai sutartis buvo sudaryta ir vėliau pripažinta negaliojančia dėl tos priežasties, kad ikisutartiniuose santykiuose šalis elgėsi netinkamai (sutartis buvo sudaryta apgaulės būdu ir pan.), taip pat tais atvejais, kai dėl vienos šalies netinkamo elgesio sutartis nebuvo sudaryta (pavyzdžiui, kuomet viena šalis be pateisinamų priežasčių nutraukia derybas dėl sutarties sudarymo esant galutinei derybų stadijai, t.y. kai šalys faktiškai sutartį jau buvo beveik sudariusios)[73].

CK 6.163 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad šalis, kuri derybų metu elgiasi nesąžiningai, privalo atlyginti kitai šaliai nuostolius. Nors Lietuvos civilinės teisės doktrinoje nurodoma, jog į tokių nuostolių sudėtį negautos pajamos nepatenka (М.И. Брагинский ir В.В Витрянский nurodo, kad Rusijos Federacijoje negautos pajamos ikisutartinės civilinės atsakomybės atveju taip pat nėra atlyginamos[74]), Civilinio kodekso nuostatų bei teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad esama ir šio bendrojo principo išimčių. T.y. tam tikrais ikisutartinių prievolių pažeidimo atvejais pagal Lietuvos teisę galimas ir dėl vienos prievolės šalies atliktų neteisėtų veiksmų nukentėjusios šalies negautų pajamų atlyginimas.

---

[72] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Administra” ir UAB „Emdita” v. UAB „Karpis”;* Nr. 3K-3-1093/2000, kategorija 43.

[73] Markesinis B.S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract: A Comparative Treatise. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. P. 97-99.

[74] Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998. С. 533.

Pavyzdžiui, tuo atveju, kai CK 6.163 straipsnio 3 dalies normos pagrindu taikoma civilinė atsakomybė už pagrįsto pasitikėjimo sugriovimą (kaip jau pirmąjame šio darbo skyriuje minėta, atsakomybė ikisutartiniuose santykiuose grindžiama teze, jog derybų pradžioje tarp šalių atsiranda tam tikras ryšys – pasitikėjimo santykiai, reikalaujantys iš šalių abipusio sąžiningumo), Aukščiausiojo Teismo praktikoje numatytas sąžiningos ikisutartinių santykių šalies prarastos galimybės piniginės vertės atlyginimas: „*būtina įvertinti derybas nutraukusios šalies elgesį sąžiningumo principo požiūriu ir atsakyti į klausimą, ar derybas be pakankamo pagrindo nutraukusi šalis savo elgesiu sukūrė ar ne kitai šaliai pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, jog sutartis tikrai bus sudaryta. Jeigu atsakymas į šį klausimą būtų teigiamas, tai nesąžininga šalis privalėtų kitai šaliai atlyginti nuostolius, kuriuos sudaro derybų metu turėtos išlaidos bei prarastos galimybės piniginė vertė*“[75].

Lietuvos teisės normose yra paliktas atviru ir klausimas dėl negautų pajamų ikisutartiniuose santykiuose atlyginimo bendrojo pobūdžio pareigos išlaikyti konfidencialumą pažeidimo atveju. CK 6.164 straipsnis nurodo, kad nukentėjusiojo nuostoliais gali būti pripažinta ir nesąžiningos šalies iš konfidencialumo pareigos (t.y. šalies, per derybas gavusios konfidencialią informaciją, prievolės neatskleisti šios informacijos ar nenaudoti jos savo tikslams neteisėtu būdu nepaisant to, ar sutartis sudaryta, ar ne) pažeidimo gauta nauda. Ši norma Civilinio kodekso VI knygos komentare aiškinama kaip vienas iš galimų nuostolių, asmens patirtų kitai šaliai atskleidus ar neteisėtai naudojus konfidencialią informaciją, apskaičiavimo metodų, ir pagal analogiją leidžiama taikyti CK 1.116 straipsnio 3 dalį[76], numatančią, jog asmens nuostoliais komercinės (gamybinės) paslapties atskleidimo atveju laikomos ir jo negautos pajamos. Tai, kad šalies, derybų metu suteikusios kitai šaliai konfidencialią informaciją, nuostoliai, informaciją gavusiai šaliai tą konfidencialumo pareigą pažeidus, apima šalies pažeidėjos gautą naudą, išreikštą pinigais, numato ir UNIDROIT principų 2.16 straipsnis.

Iš aukščiau įvardintų pavyzdžių matyti, jog atsakyti į klausimą dėl ikisutartiniuose santykiuose sąžiningos šalies patirtų negautų pajamų atlyginimo kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į visas toje byloje susiklosčiusias aplinkybes, paliekama teismo diskrecijai.

Autoriaus atlikta Lietuvos teismų formuojamos praktikos civilinės atsakomybės srityje analizė įgalina teigti, jog ikisutartiniuose santykiuose kreditoriaus patirtus nuostolius gali sudaryti:

- tiesioginė žala (nuostoliai), į kuriuos dažniausiai patenka nukentėjusios šalies derybų metu turėtos išlaidos,

[75] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“*; Nr. 3K-3-38/2005, kategorijos 42.5; 42.6; 52.3.

[76] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003. P. 208-209.

- nesąžiningos šalies iš neteisėto elgesio gauta nauda,
- prarastos galimybės piniginė vertė.

Panaši ikisutartiniuose santykiuose kreditoriaus patirtų nuostolių sudėtis yra ir Prancūzijoje. V.Mikelėnas nurodo, kad šioje šalyje dažniausi nuostoliai yra pinigais įvertintas deryboms sugaištas laikas, kitos šalies per derybas patirtos išlaidos, pinigais išreikšta ekonominė atskleistos konfidencialios informacijos vertė, o neretai – ir atlyginimas už prarastą šansą[77].

3.2. Nuostolių atlyginimas kaip preliminariosios sutarties pažeidimo pasekmė

Preliminarioji sutartis paprastai yra baigiamasis tarp šalių vykusių derybų dokumentas, kuris pasirašomas tuomet, kai civilinių santykių dalyviai dėl kokių nors priežasčių nusprendžia pagrindinės sutarties iš karto nesudaryti ir numato, kad ją sudarys ateityje.

Nuo kitų derybų metu sudaromų dokumentų, fiksuojančių šalių pasiektus susitarimus, preliminarioji sutartis skiriasi tuo, jog ja aiškiai įtvirtinamas šalių įsipareigojimas ateityje sudaryti pagrindinę sutartį (nuomos, pirkimo – pardavimo, paskolos ar kt.) bei įvardijamos tokios būsimos sutarties esminės sąlygos, kurios priklauso nuo Civiliniame kodekse pateiktų atskirų sutarčių rūšių apibrėžimų (pavyzdžiui, iš CK 6.477 straipsnio matyti, kad esminės nuomos sutarties sąlygos yra kaina ir išnuomojamas daiktas), taip pat kitos sąlygos, kurias šalys ketina įtvirtinti pagrindinėje sutartyje.

Sudarius preliminariąją sutartį (CK 6.165 straipsnio 2 dalis imperatyviai numato, jog ši sutartis turi būti sudaroma raštu), šalims atsiranda prievolė per sutartą terminą, o jei jis nenustatytas - per metus nuo preliminariosios sutarties sudarymo, sudaryti pagrindinę sutartį. Kai pagrindinės sutarties nesudarymą lemia ne objektyvios aplinkybės ar preliminariojoje sutartyje šalių numatyti, ar iš įstatymų perkelti[78] pagrindai, o vienos šalies kalti veiksmai - nepagrįstas vengimas sudaryti pagrindinę sutartį ar nepagrįstas atsisakymas ją sudaryti (CK 6.165 straipsnio 4 dalis), nukentėjusioji šalis turi galimybę pasinaudoti preliminariojoje sutartyje numatytais pažeistos teisės gynimo būdais (tame tarpe, netesybomis, šalies pateikta garantija ar trečiosios šalies laidavimu), taip pat reikalauti patirtų nuostolių atlyginimo. Kita vertus, jei šalių susitarimas dėl nepakankamo jo dalyko apibrėžtumo ar kitų priežasčių teismo preliminariąja sutartimi nepripažįstamas, kreditorius nepraranda galimybės ginti nesąžiningos šalies neteisėtais veiksmais pažeistas subjektines teises. Tokiu atveju jis gali kaltąjai šaliai pareikšti ieškinį remdamasis Civiliniame kodekse įtvirtinta c*ulpa in contrahendo* doktrina.

---

[77] Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 148.

[78] Pavyzdžiui, CK 6.401 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta specialioji norma, nustatanti, kad kai sudaroma preliminarioji nepastatyto gyvenamojo namo ar buto pirkimo - pardavimo sutartis, joje turi būti numatyta pirkėjo teisė per dešimt dienų nuo sutarties sudarymo dienos atsisakyti tokios sutarties.

Kalbant apie pažeistos teisės gynimo būdus, kuriuos šalys gali numatyti įsipareigojimų pagal preliminariąją sutartį tinkamam vykdymui užtikrinti, įstatymas draudžia šiam tikslui naudoti rankpinigius (CK 6.98 straipsnio 2 dalis). Šis imperatyvas teismų praktikoje aiškinamas tuo, kad be kitų funkcijų rankpinigiai atlieka ir įrodomąją funkciją, kas reiškia, jog sudarytas susitarimas dėl rankpinigių kartu patvirtina ir pagrindinės sutarties pagal įstatymo reikalavimus sudarymo faktą, bet ne susitarimą dėl pagrindinės prievolės sudarymo ateityje[79].

Nors tai, kad pagal preliminariąją sutartį nėra atliekami jokie piniginiai atsiskaitymai, teismai laiko viena iš esminių šios sutarties sąlygų[80], praktikoje mokėjimai pagal preliminariąją sutartį yra gan dažni. Kvalifikuodami tokius šalių atliekamus atsiskaitymus, teismai nėra vieningi (autoriaus nuomone, tą lemia ir tai, jog preliminariosios sutarties institutas Lietuvos teisės sistemoje yra palyginti naujas, atsiradęs tik galiojančiame Civiliniame kodekse. Paminėtina, kad UNIDROIT ir PECL principuose šis institutas išvis tiesiogiai neįtvirtintas[81]), tačiau daugumoje atvejų pagal preliminariąją sutartį atliekami mokėjimai pripažįstami avansu. Aukščiausiojo Teimo yra nurodyta, kad avansas, kaip ir rankpinigiai, atlieka mokėjimo funkciją (įskaitomas į būsimus mokėjimus), gali atlikti įrodomąją funkciją (tiek galiojančiam reikalavimui, tiek ir susitarimui sudaryti sutartį ateityje), bet, skirtingai nuo rankpinigių, avansas niekada neatliks užtikrinamosios funkcijos. T.y. šalis, sumokėjusi avansą, turi teisę reikalauti jį grąžinti visais sutartinių įsipareigojimų nevykdymo atvejais, o šalis, gavusi avansą, jokiomis aplinkybėmis neturi jo grąžinti dvigubai[82].

Autoriaus nuomone, pagal preliminariąją sutartį perduodamos pinigus šalys neretai siekia jais užtikrinti sutartos prievolės - įsipareigojimo ateityje sudaryti pagrindinę sutartį - įvykdymą. Pavyzdžiui, sudarant preliminariąją nekilnojamojo turto pirkimo - pardavimo sutartį, praktikoje plačiai taikomos nuostatos, numatančios, jog pirkėjo pagal preliminariąją sutartį perduodama suma, jam pagrindinę sutartį atsisakius ar vengiant sudaryti, liks pardavėjui kaip nuostolių kompensacija, o jeigu pagrindinę sutartį atsisakys ar vengs sudaryti pardavėjas, jis ne tik privalės grąžinti pirkėjui iš jo gautą pinigų sumą, bet ir turės papildomai sumokėti tam tikro dydžio baudą. Todėl pagal preliminariąją sutartį atliekamus piniginius mokėjimus traktuojant vien kaip avansą, pagrindinės sutarties nesudarymo dėl vienos iš šalių kaltės atveju, sąžiningos

---

[79] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje *Z. S. v. H. C.*; Nr. 3K-7-23/2000, kategorija 43.

[80] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Dainius Jurėnas v. Antonina Mikoliūnienė, Algis Mikoliūnas, Giedrius Stasiulaitis*; Nr. 2A-148/2005, kategorijos 35.5.; 35.6.1.; 42.4.; 45.6.

[81] Preliminarioji sutartis minima tik UNIDROIT principų komentare, kur nurodoma: „*po derybų šalys pasirašo ikisutartinius dokumentus – preliminariąsias sutartis, kuriose nurodo sutarties sąlygas ir išreiškia ketinimą vėliau sudaryti pagrindinę sutartį*" (UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 1994. P. 46).

[82] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. Stankevičius v. H. Chadakevičius*; Nr. 3K-7-23/2000, kategorija 43.

šalies nuostoliai, kuriuos, įtvirtindamos aukščiau įvardintą „formulę“, preliminariosios sutarties šalys iš anksto aptarė, jai nebus kompensuoti. Tiksliau - nuostolių, patirtų dėl nesąžiningos šalies neteisėtų veiksmų, atlyginimo tokia sąžininga šalis turėtų reikalauti bendra tvarka, įrodinėdama bendrųjų civilinės atsakomybės sąlygų, reikalingų sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti, egzistavimą.

Taigi, šalių atliktų piniginių mokėjimų pagal preliminariąją sutartį tinkamas traktavimas yra labai reikšmingas, kadangi nepakankamai išanalizavus konkrečios preliminariosios sutarties nuostatas, jos sudarymo tikslus bei aplinkybes, kyla rizika, jog šalių tikroji valia bus pažeista.

Lietuvos teismų praktikoje yra nemažai bylų, kur nukentėjusioji preliminariosios sutarties šalis ieškinyje reiškia ne reikalavimą dėl patirtų nuostolių atlyginimo, o prašo teismo patvirtinti pagrindinės sutarties sudarymą, t.y. preliminariąją sutartį pripažinti pagrindine (kadangi didžiosios dalies tokių sutarčių pagrindinės sutarties objektas (dalykas) yra nekilnojamasis turtas, tas vertintina kaip reakcija į Lietuvoje jau keletą metų vykstantį spartų kainų nekilnojamojo turto rinkoje augimą: pardavėjas nėra suinteresuotas nekilnojamojo turto objekto parduoti už preliminariojoje sutartyje šalių sutartą kainą, o pirkėjas tokiu būdu siekia, kad pardavimo sandoris, kurį šalys susitarė sudaryti ateityje, preliminariojoje sutartyje numatytomis sąlygomis įvyktų).

Nors vienas preliminariosios sutarties bruožų, skiriančių ją nuo pagrindinės sutarties, yra tas, kad preliminariosios sutarties negalima reikalauti įvykdyti natūra, be to, jau minėtas Lietuvos teisėje įtvirtintas sutarties laisvės principas neleidžia sutartimi įpareigoti asmenį prieš jo valią, net jei ji prieš tai buvo prisiėmusi laisvanorišką tokio pobūdžio įsipareigojimą, teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad esant tam tikroms sąlygoms, toks šalies reikalavimas gali būti patenkintas. Vienas iš kriterijų, pagal kurį sprendžiama, ar preliminarioji sutartis neturėtų būti pripažįstama pagrindine, yra sutartos pagrindinės sutarties objekto kainos ar jos dalies sumokėjimas pagal sutartį: „*tik šios sutartos kainos*[83] *ar jos dalies sumokėjimas atsakovams nustatytu terminu pagrindinei (pirkimo - pardavimo) sutarčiai sudaryti gali būti vertinamas kaip pinigų sumos sumokėjimas parduoti daiktą įsipareigojusiems asmenims ir tik toks faktas galėtų būti pagrindu reikalauti patvirtinti sutarties sudarymą*“[84]. Taigi, jei šalys preliminariojoje sutartyje yra pakankamai aiškiai identifikavusios sutarties dalyką ir viena iš šalių sumokėjusi didžiąją kainos dalį už jį, ši sutartis teismo gali būti pripažinta pagrindine sutartimi. Tačiau šiuo atveju ieškovas turi įrodyti, jog pinigų perdavimo momentu sandorio šalys suprato (ir tinkamai įformino), kokias funkcijas tie pagal preliminariąją sutartį atlikti mokėjimai turi atlikti.

---

[83] Cituojamos bylos atveju preliminariojoje sutartyje šalys aptarė pagrindines būsimos pirkimo - pardavimo sutarties sąlygas, tame tarpe ir žemės sklypo kainą.

[84] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Lidl“ v. B. T. ir V. T.*; Nr. 2A-244/2006, kategorijos 20.3.3, 45.1,108 (S).

Įstatymai numato ir kitų atvejų, kai preliminarioji sutartis gali būti pripažinta pagrindine. CK 1.93 straipsnio 4 dalis nustato, kad jeigu viena iš šalių visiškai ar iš dalies įvykdė sandorį, kuriam būtinas notaro patvirtinimas, o antroji šalis vengia įforminti sandorį notarine tvarka, teismas sandorį įvykdžiusios šalies reikalavimu turi teisę pripažinti sandorį galiojančiu. CK 6.309 straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad kai pirkti ar parduoti daiktą įsipareigojęs asmuo atsisako įforminti sutartį įstatymų nustatyta forma, kita šalis turi teisę teismo tvarka reikalauti patvirtinti sutarties sudarymą. Pavyzdžiui, *Valerija Maniušienė v. UAB „Progresyvios investicijos"* byloje, kur šalys buvo sudarę preliminariąją būsimo buto pirkimo - pardavimo sutartį, kuria susitarė, kad ieškovė duos atsakovui sutikimą statyti daugiabutį namą greta jai nuosavybės teise priklausančio gyvenamojo namo priestato ir žemės sklypo arčiau, negu normatyviniuose aktuose nustatytas atstumas nuo statomo namo iki ieškovei priklausančio sklypo ribos, o už tai atsakovas įsipareigojo ieškovei parduoti butą už 48 000 Lt, pritaikant 100 000 Lt nuolaidą, Aukščiausiasis Teismas, nustatęs, kad ieškovė visas preliminariosios sutarties sąlygas įvykdė (sutartyje numatytą sutikimą atsakovui davė, taip pat jam sumokėjo 48 000 Lt), tuo tarpu atsakovas, gera valia priėmęs sutarties įvykdymą, neteisėtai ją nutraukė ir be pagrindo vengia įforminti buto pirkimo - pardavimo sutartį notarine tvarka, patenkino ieškovės reikalavimą pripažinti sandorį galiojančiu, kadangi akivaizdi šalių valia buvo sandorį ne tik sudaryti, bet ir įvykdyti[85].

Išskyrus atvejus, kai pagrindinė sutartis nesudaroma vienu iš preliminariojoje sutartyje numatytų pagrindų, už ką taip pat gali būti pritaikytos šalių sutartos sankcijos, jei jos nėra ribojamos įstatymu (pavyzdžiui, CK 6.401 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta specialioji norma, taikoma kai sudaroma preliminarioji nepastatyto gyvenamojo namo ar buto pirkimo - pardavimo sutartis ir pirkėjas pasinaudoja įstatymo numatyta teise per dešimt dienų nuo sutarties sudarymo dienos atsisakyti preliminariosios sutarties, apribojanti pardavėjui atlygintinų nuostolių dydį iki 1/5 procento pirkimo - pardavimo sutartyje nurodytos nekilnojamojo daikto kainos), kaltos šalies sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti turi būti nustatytas nuostolių faktas ir dydis, neteisėti šalies veiksmai, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir nuostolių, šalies kaltė.

Kaip jau minėta, remiantis Civiliniu kodeksu, pagrindai atlyginti nuostolius dėl preliminariosios sutarties pažeidimo yra du:

- nepagrįstas vengimas sudaryti pagrindinę sutartį,
- nepagrįstas atsisakymas sudaryti pagrindinę sutartį.

---

[85] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje *Valerija Maniušienė v. UAB „Progresyvios investicijos", UAB „Hanza lizingas"*; Nr. 3K-3-451/2004, kategorijos 19.3; 37.8; 40.6.

Nepagrįstu vengimu sudaryti pagrindinę sutartį galima laikyti bet kokius priešingos šalies neargumentuotus išsisukinėjimus, pasyvumą kitos šalies atžvilgiu, netikslios ar net melagingos informacijos, kuri reikalinga pagrindinei sutarčiai sudaryti, pateikimą ir kitus atvejus, kurie rodo, kad priešinga šalis neketina sudaryti pagrindinės, bet kartu nenutraukia ir preliminariosios sutarties, laukdama, kol sueis preliminariojoje sutartyje numatytas terminas pagrindinei sutarčiai sudaryti. Nepagrįstas atsisakymas sudaryti pagrindinę sutartį taip pat turėtų būti toks, kad jo nebūtų galima pateisinti objektyvių aplinkybių egzistavimu bei šių aplinkybių trukdymu sudaryti pagrindinę sutartį[86].

Kaip ir bendrosios civilinės pareigos pažeidimo atveju, esant preliminariosios sutarties pažeidimui, t.y. nesudarius pagrindinės sutarties dėl vienos šalies nepagrįsto atsisakymo ją sudaryti, teisės doktrinoje laikomasi nuostatos, kad nukentėjusioji sąžininga šalis gali reikalauti atlyginti tik tiesioginius nuostolius. Civilinio kodekso VI knygos komentare nurodoma, kad tokius nuostolius sudaro šalies turėtos derybų (pavyzdžiui, advokato honoraras, kelionių ir dokumentų rengimo kaštai) ir kitos išlaidos, kurias patirdamas nukentėjęs asmuo buvo pakankamai atidus ir rūpestingas savo interesų atžvilgiu (Vilnius, 2003, P. 210-211). Pavyzdžiui, 2005 m. kovo 22 d. civilinėje byloje Nr. 2A-148/2005 Apeliacinis Teismas pripažino, jog ieškovas, netrukus po preliminariosios žemės sklypo pirkimo - pardavimo sutarties pasirašymo sudarydamas priešprojektinių projektavimo darbų ir architektūrinių sprendimų atlikimo sutartį ir projektavimo darbų sutartį, šią atidumo ir rūpestingumo pareigą pažeidė[87].

Kita vertus, kadangi preliminariosios sutarties pasirašymas savaime rodo jos šalių rimtą ketinimą sudaryti pagrindinę sutartį (išskyrus atvejus, kai preliminariosios sutarties šalys joje įtvirtina sau teisę pagrindinę sutartį bet kada atsisakyti sudaryti), šalis, nepagrįstai atsisakiusi tokią sutartį sudaryti, turėtų atsakyti ir už kitos šalies pagrįsto pasitikėjimo sugriovimą. Todėl, autoriaus nuomone, sąžininga preliminariosios sutarties šalis iš nesąžiningos šalies turi galimybę reikalauti negautų pajamų, kurių gavimo realumą jai pavyktų pagrįsti, atlyginimo. Kaip jau anksčiau šiame darbe minėta, toks reikalavimas, priklausomai nuo konkrečios preliminariosios sutarties sudarymo, pažeidimo ir kitų aplinkybių, gali apimti tiek reikalavimą pripažinti nesąžiningos šalies iš neteisėto elgesio gautą naudą nukentėjusios šalies nuostoliais, tiek reikalavimą dėl prarastos galimybės piniginės vertės atlyginimo.

Kadangi, esant galimybei reikalauti negautų pajamų atlyginimo, tokių netiesioginių nuostolių apskaičiavimo bei pagrindimo aspektai, nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio

---

[86] Selelionytė S. Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės // http://verslas.banga.lt/lt/patark.full/4346ac277560a?vbanga2=64dfb31ddea5ccea8337e22def1fb793; prisijungimo laikas: 2006-10-04.

[87] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Dainius Jurėnas v. Antonina Mikoliūnienė, Algis Mikoliūnas, Giedrius Stasiulaitis*; Nr. 2A-148/2005, kategorijos 35.5.; 35.6.1.; 42.4.; 45.6.

santykiai – ikisutartiniai ar sutartiniai - neteisėtos veikos atlikimo metu tarp šalių buvo susiklostę, nesiskiria, detaliau šis klausimas nagrinėjamas sekančiame šio darbo poskyryje, kalbant apie sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių atlyginimą.

3.3. Sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių atlyginimas

Vienas pagrindinių sutarčių teisės principų - tinkamas sutarties vykdymas, tad vienai sandorio šaliai šį principą pažeidus, atsiranda sutartinės civilinės atsakomybės taikymo galimybė, t.y. nukentėjusioji šalis įgyja teisę reikalauti patirtos žalos atlyginimo.

Bendrosios teisės sistemos šalyse pagrindą pareikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo suteikia bet koks sutarties pažeidimas, kuris paprastai yra apibrėžiamas kaip nesugebėjimas - neatsižvelgiant į tokios šalies kaltę - įvykdyti iš sutarties kylančią pareigą. K.Zweigert, H.Kotz nurodo, jog kitaip negu kontitinentinė teisė, bendroji teisė sutartį iš esmės suvokia kaip garantinį pasižadėjimą, todėl jei skolininkas atliko ne tai, ką sutartyje žadėjo atlikti, jis privalo atlyginti kreditoriaus nuostolius dėl sutarties pažeidimo[88]. Šį bendrąjai teisei būdingą objektyvaus sutarties pažeidimo principą įtvirtina ir Konvencijos 45 bei 61 straipsniai, kurie numato, kad bet kurios iš sutartyje ar Konvencijoje numatytos pareigos neįvykdymas suteikia teisę kitai šaliai ginti savo teises, reikalaujant nuostolių atlyginimo ar kitais būdais.

V.Mikelėnas pastebi, jog kontinentinės teisės sistemos šalyse pagrindiniais sutarties pažeidimo būdais laikomi prievolės neįvykdymas, jos netinkamas įvykdymas ir prievolės įvykdymo termino praleidimas[89]. Tokie ar panašūs sutarties pažeidimo būdai įtvirtinti ir tarptautiniuose principuose, reglamentuojančiuose sutarčių vykdymo ir atsakomybės dėl jų pažeidimo klausimus. UNIDROIT principų 7.1.1 straipsnyje nustatyta, kad neįvykdymu laikomas šalies bet kokios sutartinės prievolės neįvykdymas, įskaitant netinkamą įvykdymą ir įvykdymo termino praleidimą. PECL principų 1.301 straipsnis atkartoja UNIDROIT principuose nurodytus sutarties pažeidimo būdus, papildomai išskirdamas šalių bendradarbiavimo pareigos vykdant sutartį pažeidimą. Rusijos Federacijos civilinio kodekso 393 straipsnis išskiria dvi sutarties pažeidimo rūšis: sutarties neįvykdymą ir netinkamą įvykdymą[90], o sutartį, kurios įvykdymo terminas praleistas, laiko įvykdyta netinkamai. Analogišką Rusijos teisei skirstymą numato ir Civilinis kodeksas, nors teisinėje literatūroje yra siūlymų CK 6.217 straipsnyje vartojamą sąvoką „sutarties neįvykdymas“ aiškinti plačiau, t.y. remiantis CK 6.205 straipsniu,

---

[88] Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 425.

[89] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 119-120, 122-123.

[90] Гражданский кодекс Российской Федерации // http://www.garweb.ru/PROJECT/LAW/doc/10064072/10064072-001.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-13.

kaip reiškiančią bet kokios iš sutarties atsiradusios prievolės neįvykdymą, taip pat netinkamą įvykdymą ir įvykdymo termino praleidimą[91].

Kita vertus, šalys, tardamosios dėl sutarties sąlygų, gali ne visas jas aiškiai raštu suformuluoti sutartyje, be to, galimas atvejis, kad sutartinis įsipareigojimas įvykdytas be klaidų, tačiau viena sutarties šalis pažeidė kitas pareigas, kurios iš sutarties tiesiogiai neišplaukia, tačiau turi būti įgyvendintos, kad sutartis būtų įvykdyta tinkamai, tad nustatyti, ar konkrečiu atveju šalis pažeidė prisiimtus sutartinius įsipareigojimus, įmanoma tik visapusiškai išanalizavus ne tik sutarties turinį, bet ir jos vykdymo ar nevykdymo aplinkybes bei motyvus. Pastebėtina, kad šis aspektas neapima atvejo, kai šalims esant lygiavertėms (pavyzdžiui, būnant vienodo teisinio statuso ar profesionalumo), jos laisva valia susitaria dėl kai kurių nepalankių sutarties sąlygų vienos iš jų atžvilgiu, nes teismų praktikoje įtvirtinta, kad netgi tuomet, kai šaliai nenaudingų sąlygų prisiėmimas reikštų neprotingos rizikos buvimą įprastos verslo aplinkos sąlygomis, tokia šalis iš sutarties kylančių įsipareigojimų nevykdymo tuo negali pateisinti[92].

Kadangi sutartinės prievolės neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas (V.Mikelėnas nurodo, jog visišku sutarties neįvykdymu reikėtų laikyti jos esminių sąlygų neįvykdymą, kai sutarties šalis negauna to, ko ji tikėjosi ir ką turėjo teisę gauti pagal sutartį, o netinkamas sutarties įvykdymas apima įvykdymą, praleidus terminą, taip pat kitokių sutarties sąlygų pažeidimus, kai kreditorius, nors ir gauna tai, ką turėjo gauti pagal sutartį, tačiau arba ne laiku, arba ne visą, arba ne tokios kokybės, kokios turėjo gauti[93]) nėra preziumuojamas, ginčo atveju jį privalo įrodyti kreditorius, reikalaujantis taikyti sutartinę civilinę atsakomybę. Kaip jau ankstesniuose šio darbo skyriuose minėta, į tokio įrodinėjimo apimtį patenka faktinių duomenų apie žalą, konkrečiam asmeniui priskirtinus neteisėtus veiksmus bei teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos pateikimas.

Sutarties pažeidimo atveju Civilinis kodeksas numato tiek tiesioginių, tiek netiesioginių kreditoriaus patirtų nuostolių atlyginimo galimybę, tačiau priklausomai nuo sutartinių santykių pobūdžio bei šalių vaidmens juose (pavyzdžiui, CK 6.721 straipsnio 1 dalis numatyta kliento pagal atlygintinų paslaugų sutartį teisė bet kada nutraukti sutartį, t.y. klientas neprivalo įrodinėti sutarties pažeidimo fakto, o gali pats nuspręsti, kada atsisakyti jam teikiamų paslaugų. Klientui vienašališkai nutraukus sutartį, minėtame Civilinio kodekso straipsnyje numatyta jo pareiga sumokėti už tas paslaugas, kurios paslaugų teikėjo jam yra faktiškai suteiktos, ir atlyginti protingas išlaidas, kurias turėjo paslaugų teikėjas, norėdamas įvykdyti sutartį. T.y. pagal

---

[91] R. Balčikonis. Esminio sutarties pažeidimo samprata pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2004, Nr. 51(43). P. 58.

[92] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Sauliuta“ v. AB „Lytagra“*; Nr. 3K-3-813/2003, kategorija 31.4.

[93] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 120.

paslaugų teikimo sutartį galimybės paslaugų teikėjui reikalauti atlyginti negautas pajamas įstatymas nenumato), taip pat sutarties pažeidimo aplinkybių, egzistuojančio šalių susitarimo (esant dispozityviam įstatyminiam reglamentavimui), į dėl sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu asmeniui padarytų nuostolių sudėtį negautos pajamos gali nepatekti.

Konkrečios sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo pasekmės dažniausiai numatomos šalių sudaromos sutarties sąlygose, kiek tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, nustatančioms civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį.

Autoriaus nuomone, iš aukščiau minėtų nuostolių rūšių problematiškiausias yra netiesioginių nuostolių, konkrečiai, - negautų pajamų, apskaičiavimas. Tiesioginė žala paprastai atsiranda iš karto, kaip neteisėtų veiksmų tiesioginis rezultatas. Tokiais atvejais, siekiant įgyvendinti Civiliniame kodekse įtvirtintą visišką nuostolių atlyginimo principą, žala įvertinama pinigais (CK 6.249 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, kad ji apskaičiuojama pagal kainas, galiojančias teismo sprendimo priėmimo dieną, jeigu įstatymai ar prievolės esmė nereikalauja taikyti kainų, buvusių žalos padarymo ar ieškinio pareiškimo dieną), atsižvelgiant į infliaciją, rinkos pokyčius ir kitas byloje nustatytas bei teisės aktuose įtvirtintas reikšmingas aplinkybes. Tuo tarpu netiesioginiai nuostoliai daugeliu atvejų nėra akivaizdūs, tad reikalauja detalesnio pagrindimo, kam gali tekti pasitelkti ir atitinkamus ekspertus, be to, kreditorius savo negautų pajamų dydį linkęs pervertinti, kas sukelia riziką, kad bus pažeista kompensacinė nuostolių atlyginimo paskirtis ir kreditorius skolininko sąskaita nepagrįstai praturtės. Pavyzdžiui, *AB „Lisco Baltic Service" v. VĮ „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija"* byloje ieškovas prašė iš atsakovo priteisti dėl žemės nuomos konkurso pažeidimo padarytus nuostolius - 16 520 000 litų negautų pajamų (t.y. pajamas, kurias tikėjosi gauti per 50 metų, jeigu būtų laimėjęs konkursą ir sudaręs žemės sklypo nuomos sutartį). Šis ieškinio reikalavimas Apeliacinio Teismo buvo pripažintas nepagrįstu, motyvuojant tuo, kad: pirma, AB „Lisco Baltic Service" prašė priteisti ne patirtus, o būsimus netiesioginius nuostolius; antra, ieškovo pateikti nuostoliai tik teoriškai tikėtini, nes atsižvelgiant į ūkinės veiklos ypatumus ir riziką, realių netiesioginių nuostolių 50 metų į priekį apskaičiuoti nėra galimybių; trečia, ieškovas, ginčydamas konkurso rezultatus, turėjo galimybę žemės nuomos sutartį su atsakovu sudaryti ir taip netiesioginių nuostolių išvengti, tačiau tokių ieškinio reikalavimų atsisakė, kas yra pagrindas pripažinti, kad ieškovas siekia nesąžiningai praturtėti[94].

Iš paminėto Apeliacinio Teismo sprendimo galima daryti išvadą, kad sprendžiant, ar patirti nuostoliai gali būti vertinami kaip negautos pajamos, vadovautis CK 6.249 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu negautų pajamų apibrėžimu - kreditoriaus pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu

[94] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lisco Baltic Service" v. VĮ „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija"*; Nr. 2A–233/2005, kategorija 69.

nebūtų buvę neteisėtų skolininko veiksmų - nepakanka. Civilinės teisės doktrinoje šiuo klausimu siūloma atsižvelgti į tai:

1) ar tokios pajamos buvo numatytos gauti iš anksto,

2) ar pagrįstai tikėtasi jas gauti esant normaliai veiklai,

3) ar jos negautos dėl neteisėtų skolininko veiksmų[95].

Kalbant apie pastarąjį kriterijų, t.y. asmens neteisėtus veiksmus kaip pagrindą sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti, paminėtina *UAB „Šiaulių naujienos“ v. UAB „Šiaulių vandenys“* byla, kurioje, priešingai ankstesniam reglamentavimui, Aukščiausiojo Teismo buvo pasisakyta, kad net ir tais atvejais, kai negali būti svarstoma galimybė objektyviąja prasme pripažinti atsakovo kaltę dėl sutarties sąlygų pažeidimo ar neteisėto sutarties nutraukimo (kadangi tai, jog bylos šalių sudaryta sutartis atsakovo nutraukta teisėtai buvo konstatuota įsiteisėjusiu, kasacine tvarka patikrintu žemesnės instancijos teismo sprendimu), tačiau yra pagrindas pripažinti, kad atsakovas, nutraukdamas sutartį, nesielgė sąžiningai, nesilaikė sutarties vykdymo principų, ieškovui gali būti priteistas tokia atsakovo nesąžininga veika padarytų nuostolių atlyginimas. T.y. nors teisėtas sutarties nutraukimas šalis atleidžia nuo tolesnio sutarties vykdymo, tačiau „*net ir teisėtas sutarties nutraukimas gali turėti teisinių pasekmių, t.y. sutarties šaliai (šalims) gali sukelti atitinkamus turtinius praradimus, atsiradusius dėl sutarties neįvykdymo, o tokius praradimus patyrusi šalis gali reikalauti juos kompensuoti*“[96].

Minėtoje byloje teismo buvo nuspręsta, jog ieškovas gali reikalauti atlyginti negautas pajamas, kurių iš tikrųjų negavo ir kurių pagrįstai galėjo tikėtis, jei sutartis nebūtų buvusi nutraukta ir vykdoma iki sutarties termino pabaigos, nes „*taip užtikrinamas ir vieno iš civilinės teisės principų - teisėtų lūkesčių – įgyvendinimas*”. Kolegija konstatavo, kad nutraukęs, nors ir teisėtai, terminuotą sutartį atsakovas elgėsi nesąžiningai (kadangi perkamos paslaugos pobūdis ir apimtys nulėmė, kad ieškovas atsakovo teikiamos informacijos spausdinimui taikė itin didelę - 74 % nuo oficialių kainų – nuolaidą, kuria atsakovas naudojosi) ir padarė ieškovui nuostolių, tad priteisė ieškovo netiesioginių nuostolių - negautų pajamų už laikotarpį nuo sutarties nutraukimo iki sutartyje numatyto jos galiojimo termino pabaigos - atlyginimą.

Nors Aukščiausiojo Teismo sprendimai nėra kvestionuojami, ši byla vertintina kaip teisėjų kolegijos klaida ir nesektina išimtis, nes tokiu civilinės atsakomybės traktavimu nėra išlaikomas sutartinių teisinių santykių dalyvių teisinis apibrėžtumas, kadangi „*verslininkai veikia*

---

[95] Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 192-193.

[96] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių naujienos“ v. UAB „Šiaulių vandenys“*; Nr. 3K-3-177/2005, kategorija 42.1; 42.11.1; 44.5.1.

savo rizika ir privalo būti apdairūs“[97]. Juk net vartojimo sutartyse, kur stipresnioji sutarties šalis ir oferentas sudarant sutartį pasiūlo savo standartines sutarties sąlygas kontrahentui, sutarties šalių lygiateisiškumo trūkumas kompensuojamas kitais būdais: įstatymo leidėjo nuostata, kad sutarties sąlygos visais atvejais turi būti aiškinamos vartotojų naudai ir sutartį prisijungimo būdu sudariusios šalies naudai (CK 6.193 straipsnio 4 dalis), teismo aktyvesniu vaidmeniu procese išaiškinant šalių teises, prievole standartines sutarties sąlygas parengusiai šaliai įrodyti, kad su šiomis sąlygomis kita sutarties šalis buvo tinkamai supažindinta, ir kt.

Grįžtant prie anksčiau minėtų kriterijų, pagal kuriuos siūloma spręsti, ar kreditoriaus patirti nuostoliai gali būti vertinami kaip negautos pajamos, viseto (išankstinis numatymas ir reali galimybė tokias pajamas gauti esant normaliai veiklai, taip pat skolininko neteisėtų veiksmų faktas), paminėtinas CK 6.258 straipsnio 5 dalies, kurioje įtvirtintos nuostatos dėl negautų pajamų parduodamo turto atžvilgiu (tokios negautos pajamos yra dvejopo pobūdžio: negauta parduodamos prekės kaina kontrahentui neįvykdžius pirkimo - pardavimo sutarties bei parduodamo turto vertės praradimas, kuomet prekė vėliau kitam pirkėjui parduodama už mažesnę kainą) apskaičiavimo, taikymo teismų praktikoje pavyzdys, įrodantis teisinėje literatūroje įtvirtintų nuostolių įvertinimo kriterijų reikšmę.

Nors įstatymų leidėjas minėtoje Civilinio kodekso straipsnio dalyje numato, kad pardavėjas turi teisę reikalauti iš prievolės neįvykdžiusio pirmojo pirkėjo kainų skirtumo kompensavimo („*jei šalis per protingą terminą sudarė nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį, tai ji turi teisę reikalauti iš sutartį pažeidusios šalies kainų skirtumo bei visų kitų nuostolių atlyginimo*“), teismų praktikoje yra įtvirtinta, kad parduodamo turto vertės praradimas, kuomet prekė vėliau kitam pirkėjui parduodama už mažesnę kainą, ieškovo netiesioginiais nuostoliais - negautomis pajamomis - pripažįstamas tik tuomet, kai jis įrodo, jog parduodamas daiktą antrajam pirkėjui ieškovas buvo iš tiesų suinteresuotas ir įdėjo maksimalias pastangas tam, kad tas daiktas tokiam pirkėjui būtų parduotas kuo aukštesne kaina[98].

Autoriaus nuomone, CK 6.258 straipsnio 5 dalyje numatytas kainų skirtumo principas (šis principas įvirtintas ir tarptautinės privatinės teisės normose. Konvencijos 75 straipsnis nurodo, kad prekių pirkimo - pardavimo atveju nuostoliai gali būti apskaičiuojami nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir kainos, už kurią prekės buvo parduotos ar nupirktos jau nutraukus sutartį, o tuo atveju, kai nukentėjusioji šalis nebesudaro naujos sutarties, nuostoliai apskaičiuojami, nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir sutarties nutraukimo metu

---

[97] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Sauliuta“ v. AB „Lytagra“*; Nr. 3K-3-813/2003, kategorija 31.4.

[98] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*; Nr. 3K-3-1177/2003, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

buvusios rinkos einamosios kainos (Konvencijos 76 straipsnis). Tą patį numato ir UNIDROIT principų 7.4.5 - 7.4.6 straipsniai) tinka ir prarastos galimybės piniginės vertės, taip pat neteisėtą veiką atlikusios šalies iš tokių veiksmų gautos naudos apskaičiavimui.

Kaip jau minėta, tiek civilinės teisės doktrina, tiek teismų praktika nurodo, kad negautos pajamos turi būti realios, o ne tik tikėtinos, be to, bylos šalis, reikšdama reikalavimą dėl negautų pajamų priteisimo, turi būti tikra, jog ji patyrė faktinių nuostolių, pasireiškiančių negautomis pajamomis, dėl sutarties kontrahento veiksmų pasekmių. Atsižvelgiant į tai, skaičiuojant negautas pajamas reikalinga atmesti išlaidas, kurias būtų turėjęs nukentėjusysis, jeigu sutartis būtų įvykdyta tinkamai (pavyzdžiui, sumą, kurią kreditorius normaliomis sąlygomis būtų sumokėjęs mokesčių forma), taip pat negalimas negautų pajamų nuo negautų pajamų skaičiavimas, kadangi tai prieštarauja ne tik bendriems žalos atlyginimo principams, bet ir Civiliniame kodekse įtvirtintiems teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principams.

Galiausiai, nustatinėjant negautų pajamų dydį turi būti atsižvelgta į realias kreditoriaus galimybes jas gauti, jo ankstesnes pajamas, pasiruošimą ir priemones, kurių kreditorius ėmėsi siekdamas gauti tokių pajamų. Tai ypač aktualu, kai negautos pajamos pasireiškia kaip nesąžininga konkurencija padaryta žala: dėl nesąžiningos konkurencijos asmuo praranda rinkos dalį, sumažėja jo pardavimų apimtys ir pan.

Pavyzdžiui, Apeliacinio Teismo 2006 m. gegužės 26 d. civilinėje byloje Nr. 2A-41/2006, kur ieškovas – AB „Šiaulių tara“ prašė priteisti negautų pajamų atlyginimą iš atsakovo – AB „Stumbras“, kuris 2000 metais, būdamas dominuojančiu ūkio subjektu stipriųjų alkoholinių gėrimų rinkoje, su ieškovu ir kitomis bendrovėmis (UAB „VP Market“, UAB „Artrio-2“, UAB „Mineraliniai vandenys“ ir t.t.) sudarė tapačias rinkos įsisavinimo ir marketingo darbų sutartis, tačiau marketinginius mokėjimus už tą patį realizuotą AB „Stumbras“ produkcijos kiekį numatė skirtingus, be to pasirinktiems platintojams davė papildomas nuolaidas, taip sudarydamas galimybę gėrimus parduoti žemesnėmis kainomis, nei tai darė ieškovas, kuris tokių nuolaidų iš atsakovo negavo, paskirta teismo ekspertizė ženkliai sumažino AB „Šiaulių tara“ nurodytą negautų pajamų dydį, kadangi konstatavo, kad ieškovo nustatytas marketingo išmokų ir apyvartos santykis, kurį turėjo UAB „VP Market“ 2000 - 2002 metais, negali būti taikomas ieškovo apyvartai[99]. Vienas iš argumentų, kuriais rėmėsi Apeliacinis teismas, buvo, jog ieškovas neįrodė, kad teikė ar galėjo teikti tokios apimties marketingo paslaugas, kurias teikė UAB „VP Market“.

[99] Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Šiaulių tara“ v. AB „Stumbras“*; Nr. 2A-41/2006, kategorija 44.2.4.1.(S).

Apibendrinant šį darbo skyrių, pastebėtina, kad Lietuvos teisėje įtvirtinta konsensualizmo doktrinai būdinga nuostata, kad sutarčiai galioti esminę reikšmę turi šalių susitarimas, o ne formalūs reikalavimai jos formai.

Visais atvejais, taikant sutartinę civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma, atlyginami tik tie kreditoriaus nuostoliai, kurie susiję priežastiniu ryšiu su tam tikrais neteisėtais skolininko veiksmais.

Nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimo ypatumas yra tas, jog bendruoju atveju dėl nesąžiningos šių santykių šalies neteisėtų veiksmų sąžiningos ikisutartinių santykių šalies negautos pajamos jai nėra atlyginamos. Tačiau esama ir šio principo išimčių (konfidencialios informacijos atskleidimas, pagrįsto pasitikėjimo ikisutartiniuose santykiuose sugriovimas), kuomet teismas, atsižvelgęs į visas konkrečioje byloje susiklosčiusias aplinkybes ir nukentėjusios šalies patirtos žalos mastą, turi galimybę iš skolininko priteisti ir kreditoriaus negautų pajamų atlyginimą. Sutarties pažeidimo atveju Civilinis kodeksas numato tiek tiesioginių, tiek netiesioginių kreditoriaus patirtų nuostolių atlyginimo galimybę, tačiau priklausomai nuo sutartinių santykių pobūdžio ir šalies vaidmens juose, į asmeniui atlygintinų nuostolių sudėtį negautos pajamos taip pat gali nepatekti.

Siekiant įgyvendinti Civiliniame kodekse įtvirtintą visišką nuostolių atlyginimo principą, tiesioginė žala, kuri paprastai yra neteisėtų veiksmų tiesioginis rezultatas, atsirandantis iš karto, tiesiogiai veikiant tam tikrą objektą, įvertinama pinigais, atsižvelgiant į infliaciją, rinkos pokyčius ir kitas byloje nustatytas bei teisės aktuose įtvirtintas reikšmingas aplinkybes. Tuo tarpu sprendžiant, ar ikisutartiniuose arba sutartiniuose santykiuose asmens patirti nuostoliai gali būti vertinami kaip negautos pajamos, vadovautis vien Civiliniame kodekse įtvirtintu negautų pajamų apibrėžimu nepakanka, nes kreditoriaus pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę skolininko neteisėtų veiksmų, turi būti realios, o ne tik tikėtinos, be to, bylos šalis, reikšdama reikalavimą dėl negautų pajamų priteisimo, turi būti tikra, jog ji patyrė faktinių nuostolių, pasireiškiančių negautomis pajamomis, dėl sutarties kontrahento veiksmų pasekmių.

Pabaiga

Autoriaus nuomone, darbo pradžioje iškeltas tikslas - išanalizuoti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutą ir jo praktinį taikymą nukentėjusios šalies pažeistiems interesams apginti – yra pasiektas: nustatinėjant sutartinės civilinės atsakomybės ypatumus, darbe atskleisti sutartinę ir deliktinę civilinę atsakomybę atribojantys kriterijai, taip pat įvardytos sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos bei formos. Nurodžius nuostolių, esant turtinei žalai, ir nuostolių, esant neturtinei žalai, nustatymo ypatumus bei aptarus visiško nuostolių atlyginimo principo Lietuvos teisėje taikymą, atskleista atlygintinų nuostolių dydžio nustatymo problematika. Remiantis Lietuvos teismų formuojama praktika sutartinės civilinės atsakomybės srityje, darbe išnagrinėtas teisės aktų nuostatų dėl nuostolių, patirtų atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose, atlyginimo praktinis taikymas - aptarti nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, taip pat dėl preliminariosios sutarties pažeidimo, atlyginimo ypatumai, analizuotas sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių, plačiausiai - negautų pajamų, atlyginimas.

Sprendžiant darbo pradžioje iškeltus uždavinius, baigiamojo darbo hipotezė buvo patvirtinta: nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutas yra pakankamai teisiškai reglamentuotas, todėl nukentėjusios šalies pažeisti interesai gali būti apginti remiantis bendrosiomis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normomis. Kita vertus, darbo temos nagrinėjimo eigoje nustatyta, jog sutartinės atsakomybės nuostatų įforminimas raštu yra naudingas, nes kai konkretūs atsakomybės klausimai teisės normose reglamentuojami dispozityviai, juos galima apsibrėžti taip, kad šalių interesai būtų ginami joms tinkamiausiu būdu ir forma.

Autoriaus nuomone, šis darbas naudingas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose instituto praktinio taikymo nukentėjusios šalies pažeistiems interesams apginti pažinimo aspektu.

Išnagrinėjus darbo temą prieita šių *išvadų*:

1. Sutartinė civilinė atsakomybė taikoma tik tuomet, kai civilinių teisinių santykių subjektus iki civilinės teisės pažeidimo sieja sutartiniai teisiniai santykiai bei nėra įstatymo normos, leidžiančios sutartiniuose santykiuose taikyti deliktinę atsakomybę. Nors konkretiems ikisutartiniams santykiams taikytiną civilinės atsakomybės rūšį pagal Lietuvos teisę galima nustatyti tik iš ginčo šalių pateiktų duomenų apie derybų eigą nustačius pareigų, kurias jos prisiėmė, pobūdį, ikisutartinių santykių dalyvių atsakomybė - ypač tais atvejais, kai šalys ikisutartinių santykių metu įsipareigoja atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neatlikti viena kitos atžvilgiu - artimesnė sutartinei civilinei atsakomybei.

2. Sutartinė civilinė atsakomybė gali pasireikšti nuostolių atlyginimo bei netesybų mokėjimo formomis. Sutartinei civilinei atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti kreditorius turi pateikti faktinius duomenis apie konkrečiam asmeniui priskirtinus neteisėtus veiksmus ar neveikimą, žalą ir teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp neteisėtos veikos ir atsiradusios žalos, taip pat neturi būti pagrindų įstatymuose įtvirtintai skolininko kaltės prezumpcijai nuginčyti, tuo tarpu sutartinei civilinei atsakomybei netesybų forma atsirasti užtenka nustatyti, už kokių įsipareigojimų nevykdymą ar netinkamą vykdymą šalys nustatė netesybas, ir ar atitinkama šalis šiuos sutartinius įsipareigojimus tinkamai įvykdė. Tačiau pastaroji atsakomybės forma taikoma tik tuomet, jei tam tikro dydžio baudą ir (ar) delspinigius šalys iš anksto įtvirtina sutartyje. Todėl Civilinio kodekso tiesioginio taikymo atveju skolininko atsakomybė galima tik nuostolių atlyginimo forma. Taikant sutartinę civilinę atsakomybę abiem jos formomis, taip pat mokant kompensacines palūkanas, jų tarpusavio santykis yra įskaitinis: pareiškus reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo, į juos įskaitomos ir skolininko sumokėtos netesybos ar kompensacinės palūkanos.

3. Esant sutartinei civilinei atsakomybei, dauguma reikalavimų pateikiama dėl turtinės žalos atlyginimo, nes neturtinė žala sutartiniuose santykiuose atlyginama tik išimtiniais, įstatymų numatytais atvejais. Kadangi pastarosios žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma, neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško nuostolių atlyginimo principas visa apimtimi negali būti taikomas, todėl atlygintinų nuostolių dydį šiuo atveju nustato teismas, naudodamasis įstatymų įtvirtintais neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijais.

4. Turtinės žalos atlyginimo atveju, taikant sutartinę civilinę atsakomybę, reikalavimas atlyginti nuostolius gali apimti tiek nuostolius plačiąja prasme, t.y. įskaitant netesybas bei kompensacines palūkanas, tiek nuostolius CK 6.249 straipsnio prasme: reikalavimą atlyginti kreditoriui jo patirtus tiesioginius nuostolius (prarasto, sunaikinto ar apgadinto turto vertę, kitas žalingų pasekmių tiesiogiai nulemtas išlaidas), negautas pajamas bei iki civilinės bylos iškėlimo patirtas protingas išlaidas, skirtas žalos prevencijai ar jai sumažinti, civilinei atsakomybei ir žalai įvertinti, nuostoliams ne teismo tvarka išieškoti. Kadangi tikroji nuostolių atlyginimo instituto paskirtis – adekvatus ir teisingas realiai kreditoriui padarytos žalos atlyginimas, tokiai nuostolių atlyginimo prievolei kilti teisės aktuose įtvirtinta bendrųjų civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimo, taip pat nukentėjusio asmens patirtų nuostolių dydžio įrodymo pareiga, o teismas, spręsdamas kreditoriaus patirtų nuostolių atlyginimo klausimą, atsižvelgia ne tik į konkretaus pažeidimo padarymo aplinkybes, bet ir į abiejų prievolės šalių elgesį bei įvertina, ar kreditorius buvo pakankamai atidus, rūpestingas ir tinkamai vykdė prievolę imtis protingų veiksmų ir priemonių, kad išvengti nuostolių ar neleisti jiems padidėti.

5. Nors Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra precedentas, kai sutartinė civilinė atsakomybė nuostolių atlyginimo forma atsirado asmens teisėtų veiksmų (teisėto sutarties nutraukimo, atleidusio šalis nuo tolesnio sutarties vykdymo) pagrindu, pagrįstai galima teigti, jog visais atvejais turi būti atlyginami tik tie ikisutartiniuose ar sutartiniuose santykiuose kreditoriaus patirti nuostoliai, kurie priežastiniu ryšiu susiję su tam tikrais neteisėtais skolininko veiksmais, kadangi tik taip paneigiamas šio asmens objektyvusis sąžiningumas bei išlaikomas sutartinių teisinių santykių dalyvių teisinis apibrėžtumas.

6. Esant ikisutartiniams santykiams, sutartinė civilinė atsakomybė nuostolių atlyginimo forma dažniausiai atsiranda už reikalavimo ikisutartiniuose santykiuose elgtis sąžiningai nesilaikymą, kuomet sugriaunamas sąžiningos šalies pagrįstas pasitikėjimas, kad sutartis bus sudaryta. Nuostolių atlyginimo prievolė sutartiniuose santykiuose gali kilti už bet kurios sutartinės prievolės ar kitos pareigos, kuri iš sutarties tiesiogiai neišplaukia, tačiau turi būti įgyvendinta, kad sutartis būtų įvykdyta tinkamai, pažeidimą, lėmusį sutarties neįvykdymą. Nuostolių atlyginimas sutartinėje civilinėje atsakomybėje, priklausomai nuo to, ar žala kreditoriui padaryta sutarties sudarymo ar vykdymo etape, taip pat nuo tokio pažeidimo padarymo aplinkybių, kitų skolininko atsakomybei reikšmingų aspektų, gali pasireikšti tiek tiesioginių nuostolių ir negautų pajamų, tiek tik tiesioginių nuostolių atlyginimu. Konkrečios sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo pasekmės dažniausiai numatomos šalių sudaromos sutarties sąlygose, kiek tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, nustatančioms civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį.

7. Nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutui didelę įtaką daro teismų formuojama praktika sutartinės civilinės atsakomybės srityje. Pavyzdžiui, nors teisės doktrinoje yra nuomonių, kad ikisutartinių prievolių pažeidimo atveju gali būti atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai, Lietuvos teismų praktika rodo, jog esama situacijų, kuomet teismas, atsižvelgęs į visas konkrečioje byloje susiklosčiusias aplinkybes bei teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, nukentėjusios sąžiningos ikisutartinių santykių šalies naudai priteisia prarastos galimybės piniginės vertės ar nesąžiningos šalies iš neteisėto elgesio gautos naudos kompensavimą. Kalbant apie negautų pajamų atlyginimą, iš teismų praktikos matyti, jog sprendžiant, ar patirti nuostoliai gali būti vertinami kaip negautos pajamos, vadovautis tik Civiliniame kodekse įtvirtintu negautų pajamų apibrėžimu taip pat nepakanka, nes kreditoriaus pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę skolininko neteisėtų veiksmų, turi būti iš anksto numatytos, realios, be to, bylos šalis, reikšdama reikalavimą dėl negautų pajamų priteisimo, turi sugebėti pagrįsti, jog ji patyrė faktinių nuostolių, pasireiškiančių negautomis pajamomis, dėl sutarties kontrahento veiksmų pasekmių.

Literatūra

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso KODEKSAS // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 102-2283.
5. Principles of European Contract Law // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm; prisijungimo laikas: 2006-09-23.
6. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 // http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-23.
7. Гражданский кодекс Российской Федерации // http://www.garweb.ru/PROJECT/LAW/doc/10064072/10064072-001.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-13.

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
2. R. Balčikonis. Esminio sutarties pažeidimo samprata pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2004, Nr. 51(43). P. 44–61.
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003.
4. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
5. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996.
6. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999.
7. A. Norkūnas. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002, Nr. 28(20). P. 112–118.

8. Pakalniškis V. Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas: paskaitos medžiaga // http://www.ltu.lt/~vypaka/dokumentai/paskaita_%2015_Civiliniu_teisiu_igyvendinimas.ppt; prisijungimo laikas: 2006-08-14.
9. A. Rudzinskas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002, Nr. 28(20). P. 119-123.
10. Selelionytė S. Preliminarioji sutartis: nevykdymo pasekmės // http://verslas.banga.lt/lt/patark.full/4346ac277560a?vbanga2=64dfb31ddea5ccea8337e22def1fb793; prisijungimo laikas: 2006-10-04.
11. Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
12. Youngs R. English, French and German comparative law. London/Sydney: Cavendish Publishing Ltd, 1998.
13. Markesinis B.S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract: A Comparative Treatise. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006.
14. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 1994.
15. Ансон В. / ред. Садикова О. Н. Договорное право. Москва: Юридическая литература, 1984.
16. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Москва: Статут, 1998.
17. Гражданский кодекс Российской Федерации. Министерство юстиции РФ. Собрание кодексов РФ, Т 1. М.: Норма, 2001.
18. Гражданское право, том 2, полутом 2 / отв. ред. Суханов Е.А. Москва: БЕК, 2000.

Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios. 1993, Nr. 70-1320.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. civilinė konsultacija Nr. A3-130 „Dėl procesinių palūkanų skaičiavimo" // „Teismų praktika". 2005, Nr. 23.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž.Semenejeva v. 553-ioji Gyvenamųjų namų statybos bendrija, UAB „Biveka"*; Nr. 3K-7-1156/2002, kategorija 31.4; 36.4; 47.3; 94.1; 94.2.

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Turto bankas“ v. UAB „Vaidluvė“*; Nr. 3K-3-406/2000, kategorija 14.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *B. Leskauskas v. Vilniaus miesto 5-asis notarų biuras*; Nr. 3K-3-614/2002, kategorija 39.2.2.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Žeimena” v. Irin Rynkevičienė*; Nr. 3K-3-730/2002, kategorija 39.2.4.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Alvydas Šmočiukas v. AB bankas „NORD/LB Lietuva”*; Nr. 3K-3-830/2003 m., kategorija 27.5.4, 31.4, 38.2.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *B.Roščin v. V. Percovskis*; Nr. 3K-3-218/2003, kategorija 32.4.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *akcinis kredito bankas „Nida” v. Stefanija Lideikytė*; Nr. 3K-3-908/2001, kategorija 52.2.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *AB bankas „Hansa-LTB“ v. A.Mejerienė*; Nr. 3K-7-751/2003, kategorijos 27.5.4, 31.5, 57.1.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Lietuvos *nacionalinė filharmonija v. Lietuvos ir Kinijos UAB „Lichua”*; Nr. 3K-3-161/2004, kategorijos 31.3.6.; 31.4.; 31.5.; 37.9.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *Neringa Žungailienė v. SPUAB „Vilniaus troleibusai”, ADP „Preventa”, Nikolajus Karpejevas*; Nr. 3K-3-371/2003, kategorijos 39.2.4; 39.6.2.2; 39.6.2.12.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Raimondas ir draugai” v. UAB „H.P.L. Alytus”*; Nr. 3K-3-252/2004, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.2.13.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*; Nr. 3K-3-1177/2003, kategorijos 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.

15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Ermilas" v. AB „Rytų skirstomieji tinklai"*; Nr. 3K-3-823/2003, kategorija 39.6.2.13.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras" v. UAB „Eika"*; Nr. 3K-3-38/2005, kategorijos 42.5; 42.6; 52.3.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Club Baltica" v. UAB „Alkesta"*; Nr. 3K–3–79/2005, kategorijos 42.4; 44.5.2.17.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Administra" ir UAB „Emdita" v. UAB „Karpis"*; Nr. 3K-3-1093/2000, kategorija 43.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje *Z. S. v. H. C.*; Nr. 3K-7-23/2000, kategorija 43.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. Stankevičius v. H. Chadakevičius*; Nr. 3K-7-23/2000, kategorija 43.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje *Valerija Maniušienė v. UAB „Progresyvios investicijos", UAB „Hanza lizingas"*; Nr. 3K-3-451/2004, kategorijos 19.3; 37.8; 40.6.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Sauliuta" v. AB „Lytagra"*; Nr. 3K-3-813/2003, kategorija 31.4.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių naujienos" v. UAB „Šiaulių vandenys"*; Nr. 3K-3-177/2005, kategorija 42.1; 42.11.1; 44.5.1.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *L.B. v. VĮ „Valstybės turto fondas"*; Nr. 3K-7-470/2006, kategorijos 42.1; 45.12 (S).
25. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Sirowa Vilnius" v. UAB „Serneta"*; Nr. 2A-131/2005, kategorija 42.11.1.
26. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *Dainius Jurėnas v. Antonina Mikoliūnienė, Algis Mikoliūnas, Giedrius Stasiulaitis*; Nr. 2A-148/2005, kategorijos 35.5.; 35.6.1.; 42.4.; 45.6.

27. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Lidl“ v. B. T. ir V. T.*; Nr. 2A-244/2006, kategorijos 20.3.3, 45.1,108 (S).
28. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lisco Baltic Service” v. VĮ „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija”*; Nr. 2A–233/2005, kategorija 69.
29. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Šiaulių tara“ v. AB „Stumbras“*; Nr. 2A-41/2006, kategorija 44.2.4.1.(S).

Santrauka

Pagrindinės sąvokos: sutartinė civilinė atsakomybė, nuostolių atlyginimas, *culpa in contrahendo*, civilinės atsakomybės sąlygos, žala, nuostoliai, netesybos, *restitutio in integrum*, negautos pajamos, sutartis, sutarties pažeidimas, sutarties nevykdymas, sutarties netinkamas vykdymas.

Šio darbo tyrimo objektas - nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose institutas, kuris analizuojamas remiantis civilinės teisės doktrinoje išdėstytomis mokslininkų nuomonėmis bei Lietuvos teismų praktika.

Autorius orientuojasi į darbo praktinį pritaikomumą, todėl pagrindinis dėmesys skiriamas nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose reglamentavimo Lietuvos Respublikos civiliniuose įstatymuose bei tarptautiniuose teisės aktuose ir principuose (Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo - pardavimo sutarčių, Tarptautiniai komercinių sutarčių principai, Europos sutarčių teisės principai) analizei, taip pat Lietuvos teismų formuojamos praktikos sutartinės civilinės atsakomybės srityje analizei.

Darbe apžvelgiami sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai: sprendžiant klausimą apie civilinės atsakomybės rūšį, taikytiną žalos, padarytos ikisutartiniuose santykiuose, atlyginimui, pateikiami sutartinės civilinės atsakomybės atribojimo nuo deliktinės civilinės atsakomybės kriterijai, taip pat nurodomos sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygos ir formos. Kartu analizuojama atlygintinų nuostolių dydžio nustatymo problematika, tame tarpe, visiško nuostolių atlyginimo principo Lietuvos teisėje taikymas. Daugiausia dėmesio skiriama nuostolių atlyginimo atskiruose sutarties sudarymo ir vykdymo etapuose aspektų analizei. Apžvelgiama visa klasikinė sandorio struktūra, pradedant derybų ir baigiant sutarties vykdymo stadija: aptariamas nuostolių, patirtų ikisutartiniuose santykiuose, taip pat dėl preliminariosios sutarties pažeidimo, atlyginimas, nagrinėjamas sutarties nevykdymu ar netinkamu vykdymu padarytų nuostolių, plačiausiai, - negautų pajamų, atlyginimas.

Darbe patvirtinama hipotezė, jog sutartinė civilinė atsakomybė Lietuvos teisės aktuose yra pakankamai reglamentuota, todėl ir tuo atveju, jei šalių suderinta valia nebūtų įtvirtinta sutartimi, nukentėjusios šalies pažeisti interesai būtų apginti remiantis bendrosiomis Civilinio kodekso normomis. Kartu pasisakoma, jog sutartinės atsakomybės nuostatų įforminimas raštu yra naudingas, nes kai konkretūs atsakomybės klausimai teisės normose reglamentuojami dispozityviai, juos galima apsibrėžti taip, kad sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo atveju šalių interesai būtų ginami, jų manymu, tinkamiausiu būdu ir forma.

Summary

Key terms: contractual civil liability, compensation for damages, *culpa in contrahendo*, conditions of civil liability, loss, damage, forfeit, *restitutio in integrum*, lost revenue, contract, breach of contract, non-performance, defective performance.

The object of this research is the institute of compensation for damages in contractual relations, which is analysed on the basis of scientific opinions presented in the doctrine of civil law and the legal practice in Lithuania.

The author focuses on practical applicability of the work; therefore, main attention is devoted to the analysis of regulations on compensation for damages in contractual relations in the civil laws of the Republic of Lithuania and international legal acts and principles (United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Principles of International Commercial Contracts, the Principles of European Contract Law) as well as in the legal practice in the sphere of contractual civil liability in Lithuania.

Peculiarities of contractual civil liability are reviewed in the thesis: when discussing the question regarding the type of civil liability applicable to the compensation for damage done in pre-contractual relations the criteria for delimiting contractual civil liability from tortious civil liability are provided, also, origination of conditions of contractual civil liability and its forms are indicated. Also, problems related to the identification of losses are described, application of the principle of full compensation for damages in the Lithuanian law is analysed. Major attention is devoted to the analysis of the aspects of compensation for damages in particular stages of concluding and executing a contract. The entire classic structure of transaction is surveyed, from negotiation stage to the execution of the contract: compensation for damages incurred in the pre-contractual relations as well as resulting from the breach of preliminary agreement is discussed, compensation for damages incurred due to non-performance or defective performance, particularly, lost revenue, is discussed in detail.

It is concluded that contractual civil liability is sufficiently regulated in Lithuanian legislation; therefore, even in case the concerted intentions of the parties are not formalised by a contract, the violated interests of the aggrieved party would be protected on the basis of the general rules of the Civil Code. However, execution of the provisions of contractual liability in written form is useful because when specific liability issues are regulated in the legal rules in a dispositive way, they can be defined so that in case of non-performance or defective performance the interests of the parties were protected in the best way and form according to their estimation.